

Thorstein Veblen Düşüncesinde Kapitalizmin Ahlaki Sorunları

Bahar Baysal Kar

Öz: Bu çalışmanın amacı, Veblen’de kapitalizmin ahlaki sorunlarını ortaya koymaktır. Ona göre etik olarak rasyonel bir toplumun ortaya çıkması veya “iyi yaşam”, reel üretimin artmasına ve bunun haksız mukayeseye neden olmayacak biçimde tüketilmesine bağlıdır. Reel üretimde artış, etkin ve düzgün işleyen bir endüstriye ihtiyaç duymaktadır. Bunun insan davranışına akseden görünümü ise başta çalışma içgüdüleri olmak üzere pozitif içgüdülerin toplumdaki hâkimiyetidir. Oysa Veblen’e göre kapitalist sistemde pozitif içgüdülere nazaran yağmacı içgüdü, parasal içgüdü ve öyküncü içgüdü gibi negatif içgüdüler hâkimdir ve bu içgüdüler “iyi toplum” idealinin önünde iki temel ahlaki kusur olarak beliren kötü davranışa aracılık etmektedir. Bu kusurlar, iş adamlarının parasal çıkarlara odaklanması, endüstriyel sistemi çeşitli yollarla sabote etmesi, toplumda aylak sınıfın değerlerinin hâkimiyeti ve buna bağlı olarak sosyal statünün, servetin gösterişçi ve savurgan bir biçimde sergilenmesi ile eş tutulmasıdır. Uzun dönemde kapitalizmin geleceğine ilişkin olası vizyonları gerçekleşmese de, analizi modern kapitalizmin bugün yaşadığı sorunlara ve hangi değerlere öncelik verilmesi gerektiğine ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Veblen, kapitalizm, gösterişçi tüketim, endüstri-ticaret ikilemi, savurganlık, pozitif içgüdü, negatif içgüdü.

Abstract: The purpose of this paper is to present the moral problems of capitalism in Veblen. For him, the emergence of an ethically rational society or getting to the “good life” depends on the increase in real production and its non-invidiously consumption. The increase in production hinges on an efficient and smoothly operating industry. The appearance of this reflected in human behavior is the dominance of positive instincts in society, especially the workmanship instinct. However, negative instincts such as predatory, pecuniary and emulative instincts dominate over the positive influences in the capitalist system for Veblen and these instincts lead bad behavior that emerges as two basic moral evils in front of the ideal of “good society”. These evils are the priority of pecuniary interests of businessmen, sabotaging the industrial system in various ways and the dominance of the leisure class values in society and by extension, social status coincides with the ostentatious and wasteful display of wealth. Although his possible visions for the future of capitalism have not occurred in the long run, his analysis sheds light on the problems modern capitalism experiences and what values should be prioritized today.

Keywords: Veblen, capitalism, conspicuous consumption, industry-business dichotomy, waste, positive instincts, negative instincts.

@ Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, bhrbysl@gmail.com

ID 0000-0003-2335-6299

➔ Baysal Kar, B. (2020). *Thorstein Veblen düşüncesinde kapitalizmin ahlaki sorunları*. İş Ahlakı Dergisi, 13 (1), ss 1- 34.

Giriş

Yirminci yüzyılın başında Amerikan kapitalizminin¹ yaşadığı kurumsal ve kültürel dönüşümü eksiksiz biçimde ortaya koyan ve tanımlayan Thorstein Veblen, ABD tarihinin en özgün ve en etkili teorisyenlerdendir (Hunt ve Lautzenheiser, 2011, s. 317). Eleştirilerini, kapitalizmin maddi ve kültürel kusurlarına yönelmektedir (Parelman, 2015, s. 29). Ona göre kapitalizm, insanların ihtiyaçlarını karşılayacak olan iktisadi kapasiteyi baltaladığı gibi, yarattığı eşitsizliğe rağmen toplumu bir arada tutan, kendi ideolojik gücünü pekiştiren bir kültürü de üretmektedir (Parelman, 2015, s. 52; Watson, Glaze ve Clarke, 2015, s. 2).

Veblen'e göre kapitalizm, ortaya koyduğu genel teorisini tanımlayan güçlerin işleyişinin spesifik bir durumudur. Genel teorisine göre insan davranışını etkileyen hâkim güç, düşünce alışkanlıkları yani kurumlardır. Düşünce alışkanlıklarının kökeninde ise içgüdüsel davranışlar² yatmaktadır (Walker, 1993, s. 171). Veblen, içgüdüsel davranışları “iyi” ve “kötü” olarak iki kategoride incelemektedir. Çalışma, ebeveynlik ve aylak merak içgüdüleri, toplum refahını destekleyen “iyi” içgüdüsel davranışlardır. Bunlardan özellikle çalışma içgüdüleri ve buna bağlı verimlilik artışı, toplumsal gelişmesinin olmazsa olmazlarından. Öte yandan yağmacı ve parasal içgüdü ile öykünme içgüdüleri, toplumun refahından ziyade bireysel refahı öne çıkaran “kötü” içgüdüsel davranışlardır. Bunların toplumda pozitif içgüdülere nazaran hâkimiyeti, toplumsal refaha zarar vermektedir (O’Hara, 1999, ss. 163-164). Veblen, kapitalizmi de bu çerçevede yağma (*predation*) ve öykünme (*emulation*) gibi

- 1 Veblen, kapitalizm veya kapitalist sistem kavramını çalışmalarında nadiren kullanmaktadır. Bunun yerine genellikle fiyat sistemi veya ticari girişim sistemi (the system of business enterprise) gibi ifadeler kullanmayı tercih etmektedir (Harris, 1951, s. 66).
- 2 Veblen çalışmalarında, içgüdüleri “bir eylem için amaç belirleyen şey” olarak tanımlamaktadır (Anderson, 1933, s. 603) ve çeşitli içgüdülerden bahsetmektedir. Bunlardan üçü, diğer insanları önemseme, onların iyiliğini düşünme eğilimi olarak tanımlanan ve toplumsal sempati olarak da adlandırılan “ebeveynlik içgüdüleri” (parental bent), iş etiği, teknolojik bilgi ve reel üretim ile ilişkili olan ve Veblen tarafından “aranan amaca yaklaşma yollarını ve araçlarını tasarlamak” olarak ifade edilen “çalışma içgüdüleri” (workmanship instinct) ve faydacı bir amaçtan yoksun olan ancak evrenle ilgili bilgi kaynağı olan “aylak merak içgüdüleri” (idle curiosity) (Jennings, 2001, s. 519; O’Hara, 1999, s. 163; Anderson, 1933, s. 603). O’Hara (1999, ss. 163-165), Veblen’in Aylak Sınıfın Teorisi’nde (The Theory of the Leisure Class) bu üç içgüdüsel davranışı “iyi” olarak nitelendirdiğini ve toplumsal refahın temelini oluşturan pozitif içgüdüler kategorisine dâhil olduğunu ifade etmektedir. Bunların dışında, açgözlülük, doyum-suzluk, kişisel çıkar arayışı ve bireycilik gibi eğilimleri ifade eden “yağmacı içgüdü” (predatory instinct), statü ve prestiji temel kriter kabul ederek karşılaştırma eğilimi olarak tanımlanan “öykünme içgüdüleri” (emulative instinct) ve parasal standartlar temelinde hüküm verme anlamında “parasal içgüdü” (pecuniary instincts), Veblen’in sıklıkla sözünü ettiği diğer içgüdüsel davranışlardır. Bunların diğerlerinden farkı, bireysel çıkarı desteklerken toplum refahını sekteye uğratmasıdır. Dolayısıyla “kötü” olarak nitelendirilmektedir (Jennings, 2001, s. 519; O’Hara, 1999, s. 164).

ilkel içgüdüsel davranışların hâkim olduğu (Pareman, 2015, s. 43; O'Hara, 1999, s. 167) dolayısıyla temel dinamiğini aylak sınıfın çıkarlarının oluşturduğu iktisadi ve toplumsal bir sistem olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, Veblen'de kapitalizmin temel ahlaki kusuruna da işaret etmektedir. Ona göre toplumda kötü içgüdüsel davranışlar hâkimse egemen ahlak, toplumun egemen sınıfını oluşturan aylak sınıfın ahlakıdır. Bu da artık "iyi" içgüdüsel davranışların çıktısı olan çalışmanın ve üretmenin değil, para kazanmanın, fazla kazanmanın göstergesi olarak daha fazla tüketim yapmanın ve aylaklık etmenin belirleyici toplumsal değerler hâline gelmesi demektir. Oysa Veblen'e göre değer, bir faaliyet veya amacın, yaşamın üretken amacına veya toplum refahına katkı sağlaması demektir (Waller, 2007, s. 112). Bu nedenle onun için aslanan sürekli reel üretimdir.

Veblen'in genel teorisinde iktisadi değişimin ana kaynağı, teknolojik gelişmedir. İçgüdüsel bir dürtüden kaynaklanan teknoloji, yeni düşünce alışkanlıklarının ortaya çıkmasına aracılık etmektedir (Walker, 1993, s. 171). Veblen'e göre eski düşünce alışkanlıkları karşısında iktisadi örgütlenmenin eski yapısını ortadan kaldırma eğiliminde olan yeni düşünce alışkanlıkları vardır ve bunlar arasındaki çatışma, iktisadi düzenin değişimine öncülük etmektedir (Walker, 1993, s. 171). Kapitalist sistemde çatışma, temelde kapitalistler veya aylak sınıf ile onların karşısında yer alan mühendisler ve işçiler arasındadır. Aylak sınıfın üyesi olan iş adamlarının finansal kazanç güdüsü ile hareket etmesi, üretim sürecini sekteye uğratmakta, eylemleri israf (waste), sömürü, işsizlik, durgunluk gibi toplum için zararlı sonuçlar yaratmaktadır. Buna karşın mühendisler, çalışma içgüdüsünün hâkimiyeti ile maliyeti minimize ederek en fazla üretimi sağlayan maksimum etkinlik peşindedir (Cornells, 2004, s. 34). Dolayısıyla toplumsal refahı, tüm toplum için yeterli reel üretimin var olması ve bu üretimin toplumdaki her birey için yeterli oranda dağıtılması olarak ifade eden Veblen'e göre, bunun yolu toplumda çalışma içgüdüsünün hâkimiyeti ve teknolojik gelişmenin öncüleri olan mühendislerin toplumdaki artan ağırlığıdır. Aylak sınıf ve işçi sınıfı arasındaki çatışmanın konusu ise gelir eşitsizliğidir. Aylak sınıf, mevcut hayat standartlarını korumak için gelir eşitsizliğinin en üst düzeyde olmasını hedeflemektedir ve buna yönelik eylemleri, işçi sınıfını muhafazakâr davranmaya itmektedir. Tüketim, bu toplumda başkalarından üstün olduğunu kanıtlamak için yapılmaktadır ve bu davranış da çalışmayı ve üretmeyi değil, tüketmeyi ve aylaklık etmeyi yükselen değer hâline getirmektedir. Veblen'e göre bu çerçevede savurganlık, üretimi arttırmadan parasal getiriyi arttırmaya, statü elde etmeye dönük bireysel çabalardan kaynaklanmaktadır (Watkins, 2015, s. 441). Veblen'in etiği; tekelleşmenin, etkisizliğin, savurganlığın veya israfın, eşitsizliğin ortadan kaldırılmasını, sürekli reel üretimi ve bireyin gelişimini desteklemektedir.

Bu çerçevede Veblen'e göre iktisadi faaliyetin amacı; kıtlıkla başa çıkmak için en etkili kurumların oluşturulması ve böylelikle "iyi yaşamdır" (Anderson, 1933). "İyi yaşam" sürme ideali ise üretimi ve bölüşümü yönlendiren bu kurumların maddi ve entelektüel devamlılık için gerekli araçları toplumun tüm üyelerine sağlayabilecek biçimde örgütlenmesi ile oluşan rasyonel bir toplumun ortaya çıkması ile gerçekleşecektir (Knoedler, 2007). Veblen'in "iyi yaşam" idealinin aracı, kapitalistlerin ticari ve finansal faaliyetlerden ziyade yeni teknoloji ve reel üretime dayalı olarak para kazanma arayışı ve bunun birey davranışına akseden yüzü olarak yüksek kaliteli ürünlerin yüksek etkinlikle üretilmesine neden olan, faydalı ve üretken içgüdüler olarak çalışma içgüdüsünün ve aylak merak içgüdüsünün hâkimiyetidir. Kapitalist sistemde, maddi servetin elde edilmesi ve bu servetin eşitsiz bölüşümüne neden olabilecek her türlü eğilime Veblen karşı çıkmaktadır. Bu çalışmada da genel olarak etik rasyonel toplum amacının önündeki ahlaki sorunlar, üretim ve bölüşüm sorunlarının ardındaki zararlı eğilimler ve bunların sonuçları analiz edilmektedir. İlk kısımda, Veblen'in insan doğası ve toplum ile ilgili görüşleri ele alınmaktadır. İkinci kısımda, çeşitli yazılarından etik olarak rasyonel toplumun ne olduğu ve nasıl ortaya çıkabileceğine dair çeşitli çalışmalarından derlenen görüşleri incelenmektedir. Üçüncü kısımda, endüstri-ticaret ikilemi ve gösterişçi tüketim başlığı altında iyi yaşam amacının önündeki temel ahlaki sorunlar ele alınmaktadır. Dördüncü kısım, kapitalist sistemin uzun dönem eğilimini ve çağdaş kapitalizmin sorunlarını Veblen'in görüşleri çerçevesinde incelemektedir. Son bölüm, değerlendirme bölümüdür.

İnsan Doğası ve Toplum

Kapitalizmin Veblen'e göre temel ahlaki kusuru, bireyciliği destekleyen, yıkıcı menfaati (*invidious interest*) koruyan, ona hizmet eden "kötü" içgüdüsel davranışların hâkimiyetinde olması (O'Hara, 1999, s. 153) ve bunların toplumsal refaha zarar vermesidir. Bu tür davranışlar hâkimse egemen ahlak, toplumdaki egemen unsur oluşturan kapitalistlerin veya aylak sınıfın ahlakıdır ve bu tür içgüdüler, toplum için savurganlık, sömürü, işsizlik, durgunluk gibi yıkıcı sonuçları olan ve yalnızca bireye fayda sağlayan davranışa öncülük etmektedir (Zingler, 1974, s. 329; Hunt ve Lautzenheiser, 2011, s. 336; Harris, 1953, s. 3; Davis, 1957, s. 66). Nitekim Veblen'e göre toplum refahını arttıran davranış "iyi", savurganlığa, çoğunluk pahasına dar bir kesimin çıkarlarına ve insan potansiyelini engelleyen sistematik çabalara öncülük eden davranış ise "kötüdür" (Waller, 2009, s. 568).

Veblen'in bu yaklaşımı, Adam Smith'ten Alfred Marshall'a kadar tüm Ortodoks iktisat teorisinde geçerli olan varsayıma, kapitalist düzende var olduğunu düşündükleri

doğal düzen fikrine muhalefet etmektedir (Landredth ve Colander, 2001, s. 341). Adam Smith'in *Milletlerin Zenginliği*'nde bireysel çıkar arayışı, toplumun yararını yani ulusların zenginliğini teşvik etmektedir.³ Bireysel çıkar, toplum çıkarı ile çatışma hâlinde değildir (Weisskopf, 1973, s. 553). Smith, kendi çıkarı peşinde koşan bireylerden oluşan bir çevrede, ortaya çıkan rekabetin etkisi ile toplumun istediği ve arzu ettiği nitelikte olan malların neden üretildiğini, toplumun ödemeye hazır olduğu "doğal fiyatın" nasıl ortaya çıktığını ortaya koymaktadır (Heilbroner, 2019, s. 50). Piyasa mekanizmasını, iş adamlarını çeşitli fırsatlar hakkında bilgilendiren bir bilgi ağı olarak tasavvur etmekte ve piyasa mekanizmasının bu işlevini "görünmez el" olarak adlandırmaktadır (Pareman, 2015, s. 41). Adam Smith'in "görünmez el" ve "doğal fiyat" kavramları ile açıklamaya çalıştığı doğal düzen varsayımı, Walras'ta "genel dengeyle" (*equilibre general*) ve Marshall'da "normal fiyat" kuramı ile açıklanmaktadır. J. B. Clark'ın uzun dönemde rekabetçi dengenin eşitlikçi bir gelir dağılımı ortaya çıkaracağını iddia ettiği düşüncesi de doğal düzen fikrinin bir örneği olmasına rağmen, Veblen'e göre Ortodoks teorisyenlerin ortaya koyduğu rekabetçi denge kavramı normatif niteliktedir. Herhangi bir kanıt ortaya koymaksızın Ortodoks iktisatçılar, dengenin "iyi" olduğunu ve piyasaların denge sonuçlarının tüm toplum için faydalı olduğunu iddia etmektedir (Landredth ve Colander, 2001, s. 341). Veblen, piyasaların dengeye yönelme eğilimini reddetmektedir. Ona göre dengeleyici doğal bir güç yoktur. Piyasalar geleneksel iş ilkeleri temelinde faaliyet göstermektedir (Waller, 2007, s. 110). Ayrıca toplumu bir arada tutan, gelişimini sağlayan gücün, rasyonel olarak hesaplanan bireyin çıkarı olduğu da şüphelidir. Gözlemediği bazı toplumlarda, insanların çalışmasını teşvik eden temel unsur ona göre kâr-zarar kaygısı değil doğal bir çalışma (*workmanship*) içgüdü, ebeveyn olarak gelecek kuşakların geçimi için duyulan tasa veya çalışmanın övülmesi ve çalışmamanın kınanması biçimindeki toplumsal normlardır (Heilbroner, 2019, s. 201). Daha genel bir ifade ile Veblen'e göre insan davranışını kişisel çıkar değil içgüdüsel davranışlar motive etmektedir ve bunlar da dil, kültürel sembolik sistemler, toplumsal kurumlar ile sosyal ve kültürel çevre tarafından şekillendirilmektedir (Waller, 2007, s. 111). Ahlaki olarak eleştirdiği kapitalist sisteme hâkim olan içgüdüler ise ilkel toplumun kültürel normları olan, işlevsiz sosyal davranışları destekleyen yağmacı (*predatory*), öykünmeci (*emulative*) ve parasal (*pecuniary*) içgüdülerdir. Pozitif içgüdüler üzerinde bu negatif içgüdülerin hâkimiyeti, toplumsal refahı olumsuz etkilemekte, israf, sömürü, işsizlik ve depresyonun nedeni olmaktadır (O'Hara, 1999; Pareman, 2015, s. 42).

3 Adam Smith, insanın doğası gereği iyi olduğunu, doğal içgüdüleri ve aklının onu kötü davranışa yönlendemediğini iddia etmektedir. Dolayısıyla, *Milletlerin Zenginliği*'nde bireysel çıkar arayışı Mandeville'in Arılar Masalı'nda sözünü ettiği gibi kötülük değildir (Weisskopf, 1973, s.553).

Veblen, Ortodoks teorinin toplum refahını, kişisel çıkar güdüsüne dayandırarak açıklamasını da eleştirmektedir. Ona göre üretim her zaman toplumsaldır ve “tecrüt edilmiş birey, üretken bir eyleyen değildir. Yapabileceği en fazla şey sürüye dâhil olmayan hayvanlar gibi mevsimleri atlatabilecek kadar hayatta kalabilmektir. Teknik bilgi olmadan üretim meydana gelmez dolayısıyla da birikim ya da varlık sahibi olmak söz konusu olmaz. Ayrıca endüstriyel bir topluluktan ayrı olarak teknik bilgi de olamaz. Çünkü bireysel üretim ve üretkenlik yoktur” (Veblen, 2017, s. 43). Veblen’in bu ifadelerinden önemli çıkarımlar yapılabilir. Öncelikle geleneksel iktisat literatüründe para sevgisinin ekonominin üretme yeteneğinin temel gerekliliği olduğu fikrine bir karşıtlık vardır. Veblen’de ekonomilerin üretme yeteneği, toplumda var olan bilgi, beceri ve tekniğin toplamı olan teknolojinin fonksiyonudur (Roll, 1992, s. 448). Dolayısıyla geleneksel yaklaşımın aksine üretimin kaynağı para değil teknolojidir. Teknolojisi ise bir toplumun ortak birikimidir, kolektif olarak bir kültür içerisinde geliştirilir ve iktisadi değişimin de itici gücüdür⁴ (Zingler, 1974, s. 327). İkinci olarak Veblen’de, bireysel eylemlerden ziyade toplumsal yaşam önemlidir. Yaşamlarını sürdürmek için birlikte çalışan insanlar veya toplumsal tedarik davranışı (*social provisioning behaviour*) istenilirdir (Waller, 2009, s. 568).

Veblen, Ortodoks iktisadın, serbest piyasa ve fiyat sisteminin ahlaki olarak haklılaştırılması amacıyla insanın emeğinin ürünleri üzerinde doğal bir mülkiyet hakkı olmasına da (Weisskopf, 1973, s. 556) karşı çıkmaktadır. Veblen’e göre üretim her zaman toplumsaldır. Ancak kapitalist sistemde, üretimin dağılımını belirleyen özel mülkiyet yasaları, özel ve bireyseldir. Bu durum Veblen’e göre bir karşıtlık oluşturmaktadır (Hunt ve Lautzenheiser, 2011, s. 325) ve “mülkiyetin malikin bireysel üretken emeğine dayalı olduğuna dair doğal haklar ön kabulü de kendi varsayımlarının mantığı kapsamında dahi kendini saçma bir konuma indirger” (Veblen, 2017, s. 43). Veblen’e göre toplumsal üretimdeki ilerlemeler, çalışma ve aylak merak içgüdüsünün ve buna karşılık özel mülkiyet, yağmacı (*predatory*) içgüdünün ürünüdür (Hunt ve Lautzenheiser, 2011, s.325).

Adam Smith’in “görünmez eli” üzerine temellenen Ortodoks teoriye göre para elde etme ile reel üretim eş tutulmaktadır (Landredth ve Colander, 2001, s. 342). Nite-

4 Veblen, kurumları, yerleşik düşünce alışkanlıkları olarak tanımlamaktadır. Ona göre “kurumlar geçmiş sürecin ürünleridir, geçmiş koşullara adapte olmuşlardır ve bu nedenle bugünün gereksinimleri ile asla bütünüyle uyumlu değildir. Doğası gereği, bu selektif adaptasyon süreci, kendisini veri bir zamanda toplumun içinde bulunduğu sürekli değişen koşullara asla uyarlayamaz” (Veblen, 1899[2016], s. 171). Yani muhafazakârdır ve değişime direnç göstermektedir. Buna karşın teknoloji, yaşamın maddi faaliyetlerinin yapılma yolunu değiştirerek belirli alışkanlık ve düşünce biçimlerini çağın gerekliliklerine uymayan nitelikte kılmaktadır. Yani toplumsal değişimin kaynağıdır. Teknolojik gelişme süreci, kurumsal olarak yerleşik davranışı aşındırır (Roll, 1992, s. 448).

kim bu yaklaşımda para, bireylerin daha çok çalışması, daha fazla üretmesi ve bunları başkasına satması sonucu elde edilmektedir (Weisskopf, 1973, s. 553). Girişimcinin veya iş adamlarının kâr amacı, tüketicilerin talep ettiği malların minimum maliyetle üretilmesine aracılık etmekte ve toplumun iyiliğini desteklemektedir. Bu yaklaşımın aksine Veblen’de üretim yapmak ve para kazanmak farklı şeylerdir (Reinert, 2013, s. 65). Birincisi makine süreci ve onu işleten mühendisler tarafından gerçekleştirilirken ve çalışma içgüdüğü tarafından yönlendirilirken ikincisi makine sürecini sabote eden iş adamı tarafından gerçekleştirilmektedir (Heilbroner, 2019, ss. 204-205). Kâr amacı güden iş adamı tarafından yönlendirilen üretim, Veblen’e göre toplumun refahını maksimize etmez, yalnızca kendi çıkarını destekler. Böyle bir üretim rejimi, mevcut bilimsel üretim yöntemlerinden en üst düzeyde yararlanmayı engellediği gibi bu bilimsel yöntemlerin gelişimini de yavaşlatmaktadır (Harris, 1953, s. 3).

Veblen’e göre Adam Smith’in yaşadığı dönem, kâr elde etme ile toplum için kullanışlı (*serviceable*) mal üretme arasında makul biçimde yakın bir bağ vardır (Landredth ve Colander, 2001, s. 342). Çünkü onun yaşadığı dönemde ticaret rekabetçidir, ortalama fabrika küçüktür, fiyatları yönlendiren temel etmen talepteki değişimlerdir ve fiyat değişimleri üretim ve istihdamdaki değişimleri de getirmektedir (Heilbroner, 2019, s. 53). Dolayısıyla ona göre “görünmez el”, küçük ölçekli imalat koşullarında var olabilir. Ancak on sekizinci yüzyıldan itibaren piyasa yapısı hızla değişmiştir. Tekelleşme artmış, büyük ölçekli üretim, kurumsal finans ve satış yaygınlaşmıştır. Veblen özellikle firmaların gelir elde etmek için kullandığı manipüle edici, kısıtlayıcı ve üretken olmayan yöntemleri (konsolidasyonlar, holding şirketler ile kontrol altına alma, finansal manipülasyon vb.), tek elde üretimin kısılmasını, konjonktürel dalgalanmaları, işsizliği, rekamların neden olduğu israfı eleştirmektedir (Rutherford, 2001, s. 175).

Veblen’in İktisadi Düşüncesinin Gelişimi

Thorstein Veblen, neredeyse tüm çalışmalarında kapitalizmi eleştirmesine rağmen, bu eleştirileri ortaya koyduğu kapsamlı tek bir eserinden bahsetmek mümkün değildir (Davis, 1945, s. 147). Farklı çalışmalarında, farklı yönleri ile bu eleştirilerini dile getirmektedir. Bu bölümde ana hatları ile bu çalışmalar özetlenecektir. İktisadi sorunu mevcut kurumsal yapı içerisinde kaynakların en etkin biçimde kullanımı olarak tanımlayan ana akım iktisadın aksine ona göre iktisadi sorun, kıtlıkla başa çıkmak için en etkin kurumların oluşturulmasıdır. Bu tanım, onun toplum tasavvuru da ortaya koymaktadır. Toplum, Veblen’in gözünde, “doğada var olan maddi serveti elde etmek için faydalı teknolojik yöntemleri tasarlayarak doğanın belirsizliği (*niggardliness*) ile başa çıkmaya çalışmakta, aynı zamanda bölüşüm ve mu-

hafaza için en uygun makineyi kurarak bu servetten en iyi biçimde yararlanmaya çabalamaktadır” (Anderson, 1933, s. 620). Oysa kapitalizm bu amaçların karşında yer alır ve daha çok yağmacı, öykünmeci ve parasal içgüdülerin hâkimiyetindedir. Bu tür içgüdüler ise toplumdan ziyade daha çok bireye fayda sağlayan ve toplum için zararlı sonuçları olan davranış ve eğilimler yaratmaktadır.

Veblen, *Aylak Sınıfın Teorisi*'nde bu içgüdülerden özellikle “parasal öykünme” (*pecuniary emulation*) üzerinde durmaktadır. Veblen bu çalışmada, ABD’de tüketim davranışının parasal öykünme tarafından güdülendiğini ileri sürmektedir. Temelde insanların tüketiminin temel belirleyicisi gelir düzeyleridir. Ancak aylak sınıf, toplumsal hiyerarşinin en tepesinde standartlar belirleyerek, gösterişçi tüketim ve gösterişçi aylıklıkla meşgul olmaktadır (Waller, 2009, s. 567). Bu nedenle gösterişçi tüketime aracılık eden mal veya hizmetten elde edilen fayda, sadece o mal veya hizmetin doğasında var olan özelliklerden değil kişinin alım gücünün yüksekliğini yansıtarak başkalarına gösteriş yapmanın verdiği tatminden de kaynaklanmaktadır (Demir, 1996, s. 100). Bu mal ve hizmetler, teknolojik gelişmenin etkisi ile daha ucuz ve herkes tarafından elde edilebilir hâle geldikçe bunların yerini statü göstergesi olabilecek başka mal ve hizmetler almaktadır (Waller, 2009, s. 567). Veblen, *Aylak Sınıfın Teorisi*'nde, gösteriş amaçlı yapılan bu tür harcamaların toplumun endüstriyel etkinliğine ket vurduğunu veya mal üretimindeki artışın önüne engel olarak çıktığını ifade etmektedir (Veblen, 1899[2016], s. 101). Ona göre bu harcamalar yaşamın üretken amacına (*the generic ends of life*) katkıda bulunmamaktadır.

Veblen, Ticari Girişim Teorisi'nde (*The Theory of Business Enterprise*), makine sürecinin yaşam araçlarının (*the means of life*) üretimin artışına nasıl katkıda bulunduğunu tanımlamaktadır (Waller, 2009, s. 568; Sweezy, 1958, s. 22). Ayrıca kapitalist sistemde farklı aktörler arasındaki çatışmaya dikkat çekmektedir. Bu çatışma, yetenekleri ve üretken potansiyelleri ile toplumsal refah artışına katkıda bulunan mühendisler, bilim adamları ve işçiler ile kâra odaklanan iş adamları arasındadır. Veblen’e göre bütün iş adamları, mühendisler ve işçilerde var olan pozitif eğilimleri kontrol altına alarak, fiyat artışına ve kârın ençoklaştırılmasına odaklanmaktadır. Ona göre ticaret sisteminin dayattığı bu sınırlamalardan sıyrılmak, toplumun refahını arttıracaktır (Galbraith, 2010, s. 162).

Veblen, çalışmalarında, ticaret veya finans karşında endüstrinin önemine dikkat çektiği gibi endüstrileşmenin kurumsal ortamının da önemini vurgulamaktadır. Emperyal Almanya ve Sanayi Devrimi'nde (*Imperial Germany and the Industrial Revolution*), Almanya ve İngiltere'nin sanayileşme sürecini ele alıp karşılaştırmaktadır. Sorguladığı temel husus, Almanya'da sanayileşmiş otoriter bir sistem ortaya

çıkarken İngiltere'nin niçin demokratik bir temelde sanayileştiğidir. Ortaya koyduğu temel gerekçe ise Almanya'da feodal otoritenin hâkimiyeti nedeniyle İngiltere'ye nazaran bir şeylerin maddi, sebep-sonuç ilişkileri açısından tasavvur etme zihnin alışkanlığının daha az gelişmiş olmasıdır. İngiltere'de endüstriyel teknikler uzun bir zaman diliminde ortaya çıkarken Almanya bu teknikleri İngiltere'den hazır olarak alınmıştır. Dolayısıyla dinamik endüstrileşme süreci Almanya'nın politik, sosyoekonomik yaşam biçiminin bir parçası olamamıştır (Zingler, 1974, s. 323).

Veblen'in Kapitalizm Analizi

Veblen'in kapitalist üretim analizi, parasal çıkarlar ve kullanılabilirlik (*serviceability*) arasındaki ayrıma dayalıdır. Tüketim analizi ise parasal öykünmeye dayalıdır. Öykünme, bireyin toplumda kabul görme isteğinden kaynaklanmaktadır (Watkins, 2015, s. 445). Dolayısıyla Veblen'e göre kapitalist sistemde hâkim düşünce alışkanlıklarını üretim ve tüketim açısından değerlendirmek gerekirse birey, tüketimi mevcut zenginliğini sergilemek için yapmaktadır. Üretim açısından ise bireyin çalışmasının asıl nedeni, reel üretime katkı sağlamak ve böylece toplumsal refahı arttırmaktan ziyade gösterişçi tüketim için daha zengin olmak, daha fazla para kazanmaktır.

Endüstriyel Faaliyetlere Karşı Parasal Faaliyetler

Veblen'e göre "ticari girişim" (*business enterprise*) veya "parasal faaliyetler" (*pecuniary activities*), ekonomik güç elde etme ve para kazanma arayışındaki karmaşık kurumlardan oluştuğundan "kötü" ve "endüstri" (*industry*), mal ve hizmet üretmeyi hedefleyen araç ve becerilerin teknolojik bir bileşiği olduğundan "iyi"dir (Zingler, 1974, s. 329). Veblen'in bu ayrımı ya da ikilemi, Adam Smith'te olduğu gibi iktisadi faaliyetin özünü veya temelini mübadele değil reel üretim olarak görmesinden kaynaklıdır (Reinert, 2013, s. 65). Ona göre endüstriyel faaliyete dayalı olarak ortaya çıkan istihdamın (*industrial employment*) temel "niteliği çalışmaktır" (*workmanship*) ve bu tür istihdam "yaşamın maddi araçlarına adapte olma ile ilgilidir" (Veblen, 1899[2011], s. 277). Diğer yandan ticari faaliyetler sonucu ortaya çıkan parasal istihdam (*pecuniary employment*) "servetin bölüşümü ile ilgilidir" ve özel mülkiyet⁵ kurumuna dayalıdır (Veblen, 1899[2011], s. 277). İktisat teorisinde, endüstriyel

5 Veblen'e göre modern kapitalizm veya diğer bir adıyla ticari girişim sistemi, özel mülkiyet kurumuna dayalıdır ve bu kurumu destekleyen ilkelerden biri doğal haklar doktrimidir. Doğal haklar doktrininde mülkiyet hakları, üretken endüstri (*productive industry*) ve kullanılabilir iş (*serviceable work*) temelinde meşru kabul edilebilir. Diğer bir deyişle, Veblen'e göre yapılan işin toplum refahına katkısı olan üretken bir faaliyet olmasına referansla meşru kabul edilebilir (Harris, 1953, s. 13).

istihdam “üretim” başlığı altında ve parasal istihdam ise “bölüşüm” başlığı altında incelenir (Veblen, 1899[2011], s. 277). Öte yandan “parasal faaliyetler genel olarak ‘piyasanın çekişmesi’ (*the higgling of the market*) olarak adlandırılabilir bir yerde başlar ve sona erer. Endüstriyel istihdamın ise daha katı bir biçimde piyasa çekişmesinin dışında başladığı ve sona erdiği söylenebilir” (Veblen, 1901[2011], s. 289). Endüstriyel faaliyetlerin amacı ve etkisi maddi şeylerin ve süreçlerin şekillendirilmesi ve yönlendirilmesidir. Bu tür faaliyetler “temelde mübadele değerinden ziyade maddi kullanışlılık (*serviceability*) ile meşgul olmaktadır” (Veblen, 1901[2011], s. 289). Dolayısıyla Veblen, reel üretimin önemini altını çizirken ekonominin finansallaşmasından rahatsızlık duymakta, ticari (veya finansal) girişimlerin (*business enterprise*) çoğunlukla endüstrinin üretim çabalarını kısıtlamayı gerektiren kâr arayışı içinde olduğunu vurgulamaktadır (Zingler, 1974, s. 329).⁶ Ona göre endüstri, çalışma içgüdüsünü ve ticaret (*business*), “varsayımsal (*presumptive*) kazancın kapitalize olmuş değerini” desteklemektedir (O’Hara, 1993, s. 96).⁷

Veblen’in yaptığı bu ayırım, kurumsal değişim sürecini etkileyen iki hâkim güç, kurumsal değişim sürecini şekillendiren iki farklı kurum türüne dayalıdır: Edinim (*acquisition*) kurumları ve üretim kurumları veya haksız menfaati (*invidious interest*) koruyan ve haksız menfaati gözetmeyen (*non-invidious interests*) kurumlar (Clark, 2001, s. 1224). Üretim kurumları veya haksız menfaati gözetmeyen kurumlar, barışçıl (*peaceful*) içgüdüleri yansıtır. Çalışma içgüdüğü, ebeveynlik güdüsü ve aylak merak içgüdüğü barışçıl içgüdüldür ve bunlar toplumsal refahı arttırmaya yönelik eğilimlerdir (Loader, Waddoups ve Tilman, 1991, s. 422). Veblen, bu eğilimlerin önemini şöyle ifade etmektedir: “Herhangi bir toplumun ortak çıkarı endüstriyel etkinliğe odaklanmaktadır. Birey, ... üretken istihdamıyla etkinliği oranında toplumun amaçları için kullanışlıdır. Bu ortak çıkara en iyi, dürüstlük, çalışkanlık, barışçı olmak, iyi niyet, bireysel çıkarın yokluğu, nedensel ardışıklığın alışkanlıklara dayalı olarak belirlenmesi ve algılanması, olayların gelişiminde animistik inanç ve doğaüstü müdahaleye herhangi bir bağımlılık olmaksızın hizmet edilebilir” (Veb-

6 Veblen’e göre ticari faaliyetler toplumsal refahın belirleyici kriteri olan reel üretimi çeşitli yollarla azaltmaktadır: Resesyon veya depresyonlar yoluyla üretimi yavaşlatma, tekelleşme derecesinde artış ile üretimi kısma, artık değeri endüstride bankacılık veya satış faaliyetlerine kaydırma, lüks tüketim için veya askerî amaçlarla yararlanılan üretim yapma (O’Hara, 1999, s. 157).

7 Bir firmaya ait varlıkların değerinin artması, firma yöneticisinin çıkarına hizmet etmektedir. Çünkü şirketin varlıklarının hâlihazır değeri ile varsayımsal kazanç kapasitesi arasındaki fark arttıkça firmanın bu varlıkları satarak elde edebileceği kazancı artacaktır. Bu nedenle bazen yöneticiler bu kazancı arttırmak için sermaye varlıklarının değerini olduğundan yüksek gösterebilmektedir. Yani onların değerini manipüle edebilir ve böylelikle Veblen’in deyimıyla “spekülatif enflasyon” veya “kredi enflasyonunun” oluşumuna kaynaklık edebilmektedir (Dinar, 2015, ss. 172-173).

len, 1899[2016], s. 203). Haksız menfaati koruyan (*invidious interest*) kurumlar ise yağmacı, öykünmeci ve parasal içgüdüleri yansıtır. Bunlar negatif veya yağmacı içgüdülerdir ve toplumsal refahı olumsuz etkilemektedir. Bu içgüdülerin hâkim olduğu ortamda “toplumun çıkarlarına hizmet etmesi anlamında yukarıda zikredilen özellikler birey için yararlı değildir... Endüstriyel yetenekler birey için önemli ölçüde engel teşkil etmektedir. Öykünme rejiminde, modern endüstriyel toplumun üyeleri birbirinin rakibidir. Her biri bireysel ve doğrudan bir avantajı en çok, bir şans sunulduğunda sakince diğerlerine hile yapabiliyorsa ve onlara zarar verebiliyorsa elde edecektir” (Veblen, 1899[2016], s. 204). Dolayısıyla barışçıl güdüler, iktisadi yaşam sürecini desteklerken yağmacı güdüler, toplumun üretken güçlerinin gelişimini engellemektedir (Landreth ve Colander, 2001, s. 345).⁸

Buna göre endüstriyel bir ekonominin ve teknolojik değişimin dinamikleri ile ticari girişim çıkarları taban tabana zıttır (Clark, 2001, ss. 1224-1225). Veblen’e göre modern üretim sistemlerinin araçlarını tasarlayan ve ortaya çıkaran mühendisler ile bunları yöneten iş adamlarının çıkarları çatışmaktadır ki birincinin çıkarı endüstriyel istihdam ve ikincinin çıkarı parasal çıkardır. Mühendisler minimum maliyetle maksimum çıktıya ulaşan maksimum etkinlik peşindedir. Endüstriyel sistem içerisindeki faaliyetleri toplumun maddi refahının artışına hizmet etmektedir. Ayrıca sistemin sekteye uğramadan ve tam kapasitede çalışmasına aracılık etmektedir. İş adamlarının parasal çıkarı ise endüstriyel sabotajı, fiyatları yapay olarak arttırmak için üretim azalışını desteklemektedir ve makine süreci disiplininden neredeyse hiç etkilenme-

8 Veblen, tarihsel sürecin dönemselleştirilmesinde de içgüdüleri, merkezi kavramlar olarak ele almaktadır. Buna göre birinci aşama, komünal mülkiyet ve ebeveynlik güdüsü ile nitelenen ilkel yaban (primitive savagery) toplumdur. İktisadi olarak etkin değildir ve teknolojik olarak da durgun bir aşamayı temsil etmektedir. İnsanlar küçük topluluklar hâlinde yaşamaktadır ve geçimlerini tarımsal faaliyetlerle sağlamaktadır. Toprak ve üretim araçları ortaktır ve özel mülkiyet kurumu yoktur. İkinci aşama, yağmacı kültürün başlangıcı sayılan barbarlık (barbarism) aşamasıdır. Böyle bir toplumda ise sömürücü ve savaşçı kurumlar yaygındır. Bu dönemde en önemli gelişme, özel mülkiyet kurumunun ortaya çıkışıdır. Üçüncü aşama, el işi (handicraft) dönemidir. Bu dönemde barbar ekonomi döneminin yağmacı içgüdüleri bütünüyle ortadan kalkmasa da çalışma içgüdüleri daha yaygındır. Bireyler, üretim sürecinde ihtiyaç duyulan tüm araç ve faktörlerin aynı zamanda sahibidir. Bu aşamada elde edilen gelir, harcanan çabanın adil bir ölçüsüdür. Ancak ekonomi geliştiğiçe işçiler üretim araçlarının artık sahibi değildir ve Veblen’in işe gelmeyen mülk sahibi (absentee ownership) olarak adlandırdığı firma sahibi, mal üretiminden ziyade para kazanma peşindedir. Bu nitelikler, son aşamaya yani teknolojik gelişme ve piyasaların gelişmesi ile ortaya çıkan makine çağına (machine era) aittir. Parasal veya yağmacı içgüdüler tekrar yaygınlık kazanmaktadır (Loader, Waddoups ve Tilman, 1991, ss. 424-425; Anderson, 1933, ss. 606-614). “Endüstrinin kaptanları (the captain of industry)” adı verilen yenilikçi girişimci bu dönemde ortaya çıkmaktadır ve bunu yoğun rekabet takip etmektedir. Ancak bu girişimcilerin rekabetin özellikle fiyatlar üzerindeki etkisi nedeniyle istenir olmadığını fark etmesiyle holding şirketler, tröstler vs. ile endüstride yoğunlaşma artar ve tekelleşme başlar. Tüm bu gelişmeler iktisadi aktörlerin düşünce alışkanlıklarını değiştirir. İşçiler ve teknisyenler reel üretimi arttırmaya dönük faaliyetlerle meşgul olurken, girişimciler kâr arayışı içindedir (Landreth ve Colander, 2001, s. 346).

mektedir. Sosyal refah amacı ile iş adamlarının amacını uyumlaştıracak doğal bir güç Veblen'e göre yoktur (Clark, 2001, ss. 1224-1225; Harris, 1953, s. 12).⁹

İktisadi sürecin kendisi Veblen'e göre mekanik niteliktedir. İktisat üretim, üretim de toplumun üretici birimlerinin iç içe geçmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Veblen'e göre (mal üreten) topluma makine hâkimdir (Heilbroner, 2019, s. 204). Makine, iş adamının peşinde olduğu kârla veya kazançla ilgilenmez, mal üretir. Veblen'in "iyi" olarak nitelendirdiği çalışma ve merak güdüsünü taşıyan ve dolayısıyla daha fazla çıktı üretme çabasında olan aktörler ise mühendisler ve teknisyenlerdir. Veblen'in moral ilgisi, makine sürecine en yakın olan teknisyen ve mühendislerdir. İktisadi değişim, onların yaratacakları teknolojik yeniliklerin ürünüdür (Halteman ve Noell, 2012, s. 119).

Veblen'in bu yaklaşımı o güne kadar kapitalistler veya iş adamlarına olan yaklaşımı da ters yüz etmiştir. Adam Smith'ten beri iş adamları, kapitalizmin itici gücü olarak kabul edilmiş ve iktisadi gelişmenin temel aktörü olarak görülmüşlerdir. Oysa Veblen'e göre kapitalist sistemde iş adamları veya kapitalistler hâlâ ana unsur olmasına rağmen¹⁰ artık sistemin itici gücü değil sistemi sabote eden kişilerdir (Heilbroner, 2019, s. 204). Sadece para kazanmakla ilgilenirler (Heilbroner, 2019, s. 204) ve sahip oldukları mülklerini kullanarak üretim yapamazlar. Üretim yapabilenlerin sahip oldukları bu mülklere erişimlerine izin vermeme tehdidi ile ürete-

9 Veblen'in ticaret ve endüstri arasındaki ayrımı ve bununla ilgili ortaya koyduğu fikirleri, Karl Marx'ın kapitalizmin analizinde ortaya koyduğu fikirler -kapalist ve proleter arasında çatışan çıkarlar fikri- ile benzerlik göstermektedir. Her iki yazar da üretim araçlarına küçük bir azınlığın sahip olduğunu ve sistemin emeğini mülk sahiplerine satan mülksüzler tarafından işletildiğini vurgulamaktadır. Her ikisi de sömürü ilişkisinden bahsetmesine rağmen bu ilişkide Marx "artık değer" kavramını merkeze yerleştirmektedir. Oysa Veblen'e göre sömürü, hiç emek ya da karşılık vermeksizin elde edilen kazanç anlamında, mülkiyet hakkına dayalı olarak ve toplum için maksimum üretim ihtiyacını ve savurgan biçimde yapılan reklam ve satış stratejilerinin ortadan kaldırılması gerektiğini dikkate almadan "avanta elde etmek" (getting something for nothing) biçiminde tanımlanmaktadır (Davis, 1957, s. 67).

10 Veblen'e göre endüstrinin amacı insanların geçimliliğini ve memnuniyetini sağlamak ve ticaretin (business) amacı da kâr elde etmektir. Burada bir amaç ikiliğinden (duality of purpose) bahsedilebilir. Ancak Veblen'in iş adamına atfettiği bir rol daha vardır ki o da endüstriyel sistem içindeki fiyat ilişkileri ile meşgul olmaktır. Endüstrinin farklı kısımları arasındaki ilişki veya kendi adlandırması ile "ara ayarlamalar" (interstitial adjustments), fiyat ilişkisidir. Fiyat ile ilgili konularla teknisyenler değil iş adamları ilgilenmektedir. Piyasalar büyüdükçe "amaç ikiliği" toplumsal refah kaybına neden olabilecek eylemlere aracılık etmez ve endüstriyel sistem içinde iş adamları fiyat ilişkileri ile meşgul olarak kritik bir rolü yerine getirmektedir ve üretim artışına önemli bir katkı sunmaktadır. Ancak modern endüstriyel çağda piyasalar yeteri kadar hızla büyümediğinden ticaret ve sanayi arasındaki amaç ikiliği (the duality of purpose) çatışmaya dönüşmektedir. İş adamının kâr elde etme amacı, endüstriyel süreci sekteye uğratmaktadır (Anderson, 1933, s. 615). Böylelikle mülkiyet kurumu da yeni bir görünüm kazanmaktadır. Orijinal olarak mülkiyet, önceleri toprak ve üretim araçları gibi somut şeyleri kapsarken modern dönemde sermayenin farklı biçimlerini de kapsayacak şekilde genişlemiştir. Modern dönemde yatırım, önceki gibi üretim araçlarını satın almak demek değildir, varlıkları (securities) satın almak da yatırımdır (Anderson, 1933, s. 616) ve iş adamları üretim ile değil bu varlıkların parasal kazancı ile ilgilenmektedir. Böylelikle yatırımların reel üretimle ilişkisi zayıflamaktadır.

bilenlerden zorla ürün elde ederler (Waller ve Rezende, 2015, s. 88). İş adamının tek işinin para kazanmak olması, Veblen'e göre kapitalist ekonominin temel zayıf yönüdür. Çünkü para kazanma amacı, malların etkin biçimde üretme arayışında olan endüstriyel amaçlarla çatışmaktadır. İş adamı para kazanmak için rekabetçi strateji ve manevralarla ve fiyatları arttırmak için üretimi kısıtlayarak üretim sürecini sürekli sekteye uğratmaktadır (Walker, 1993, s. 178).

Kapitalist sistem içerisinde iş adamının bu rolünü Heilbroner (2019, s. 205), Veblen'in gözünden en net ve açık biçimde şöyle ortaya koymaktadır: "İş adamı, aylak sınıfın bir üyesi olarak ... biriktirmek istiyordu. Bu ise makine tarafından yapılması hiç düşünülmeyen bir şeydi. Böylece iş adamı toplumsal makine çerçevesinde çalışarak değil ama ona karşı komplo kurarak amacına ulaşıyordu. Onun işlevi, mal üretimine yardımcı olmak değil düzenli çıktı akışında bozulmalara neden olmaktı. Böylece değerler-fiyatlar inip çıkacak ve bu karışıklığı kâr elde etmek için kendi lehine kullanabilecekti."

Veblen aslında çalışmalarında iki farklı girişimciden bahsetmektedir. Çalışmalarında "sanayi kaptanı" (*the captain of industry*) adını verdiği girişimci, Sanayi Devrimi'nden kurumsal finansın yükselişe geçtiği 19. yüzyıl ortalarına kadar toplum refahının artışına önemli ölçüde katkıda bulunan (Veblen, 1923, s. 102), Schumpeter ve Marshall'ın sözünü ettiği geleneksel girişimcidir. Mülk sahibi, yönetici, üretim araçlarının sahibi, endüstriyel süreci ve finansal işlemleri organize eden ve yenilik yaratan bu girişimcin elde ettiği kâr, Veblen'e göre adil ve haklı görülebilir ödül olarak kabul edilmelidir (Griffin ve Karayiannis, 2002, s. 62).

Veblen'in ahlaki olarak eleştiri konusu yaptığı ve yukarıda sözü edilen girişimci, kendi deyimiyile "kısıtlanmış çıktı ile ülkenin ticaret ve endüstrisini kontrol eden" işe gelmeyen mülk sahibidir (*absentee ownership*). 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan bu girişimcinin, finansın kaptanının (*the captain of finance*) (Veblen, 1923, s. 105) veya ticari girişimcinin (*business enterprise*) "motivasyonu, özünde satın almak ve satmak biçimindeki yönetime dayalı olarak parasal kazançtır. Amaç ve alışıldık sonuç, servet birikimidir" (Veblen, 1904[2007], s. 20).¹¹ İktisadi faaliyetin parasal, kâr arayışı (*profit seeking*) yönü ile ilgilenir ve bu nedenle yağmacıdır (*predatory*). Kârının kökeni, modern kapitalizmde adil olmayan (*unfair*) mübadele sürecidir (Edgell ve Townshend, 1993, s. 731). Mülkiyet kurumunun

11 Veblen'in görüşüne göre "işe gelmeyen mülk sahipleri" (*absentee owners*), Marx'ın kapitalisti ile eş anlamlıdır ve "endüstrinin kaptanı" (*the captain of industry*) ile kastettiği ise Schumpeter'in girişimcisidir (Sweezy, 1958, s. 21).

araçları ile endüstride üretilen çıktıyı kötüye kullanmaktadır. Endüstri kullanım değeri (*use-value*) yaratırken ticaret de mübadele değeri (*exchange-value*) yaratmaktadır (Davis, 1957, s. 66).

Veblen'in iş adamlarına yönelik eleştirileri 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ABD'de yaşanan gelişmelere yönelik gözlemlerine dayanmaktadır. Bu dönemde kapitalizmin üretken güçlerini büyüten ve dönüştüren hızlı teknolojik gelişmeler, ABD ekonomisinde şirketlerin yapılanmasında önemli değişimlere neden olmuştur. İş adamları, rekabetçi firmaları tek bir örgüt hâline getirebilirlerse üretim maliyetlerini düşürebileceklerinin daha da önemlisi fiyatları kontrol altına alabileceklerinin farkına varmışlardır (Nevins ve Commager, 2011, s. 321; Hobson, 1937, s. 141). Büyük güçlü üreticiler; ulaşım, hammadde tedarikçileri ile birleşerek tröst, kartel gibi rekabette aykırı davranışlarda bulunan örgütler oluşturmuşlardır.¹² Bu oligopolistik oluşumlar, kömür, bakır, demir, kereste, demiryolu gibi pek çok üretim alanına sahip olurken ülke ekonomisinin kontrolü de küçük bir azınlığın eline verilmiştir. Sistem içinde mülkünün başında olmayan mülk sahiplerinin (*absentee ownership*) yoğun olduğu güne dek görülmemiş bir yapı oluşturulmuş, ticaretin endüstri üzerindeki hâkimiyeti artmıştır (Nevins ve Commager, 2011, s. 326; Hobson, 1937, s. 141). Maksimum kâr hedefi çerçevesinde çıktıyı düzenleme, fiyat belirleme ve piyasayı kontrol gücüne sahip olan bu oluşumların fiyat ve kârları yüksek tutmak için işgücü ve sermaye verimliliğini bilinçli olarak kısımasını, Veblen (1921[2011]) sabotaj (*sabotage*)¹³ olarak adlandırmaktadır. Sabotoj, Veblen'in (1921[2011], s. 21) deyiimiyle "etkinliğin bilerek geri çekilmesi" anlamına gelmektedir. Ona göre iş adamlarının kârlarını arttırmaya yönelik eylemleri ile "...sanayiler yavaşlamakta, verimli olmaktan giderek daha fazla vazgeçilmektedir. Sanayi tesisleri giderek atıllaşmakta, üretim kapasitesinin giderek daha altında çalışmaktadır. İşçiler işten çıkarılmakta ... daha fazla iş olmadığından boşa kalmaktadır... Ve tüm bunlar yaşanırken bu insanlar, atıl tesis ve işçilerin üretmeye elverişli olduğu her türlü mal ve hizmete büyük ihtiyaç duymaktadır" (Veblen,

12 Veblen'e göre makine süreci, birim maliyetleri sürekli düşürerek üretimin piyasa talebinin üzerine çıkmasına neden olabilir. Bu durum fiyatlar üzerinde aşağı yönlü baskı yaratarak olası kârları da azaltmaktadır. Bu durumda iki farklı fiyat stratejisinden biri, kârlı fiyat düzeyini sürdürmek için çıktıyı sınırlandırmak ve diğeri, artan çıktının üretim maliyetini düşürerek kârları sürdürmektir. Veblen'e göre her ikisi de tercih edilebilmesine rağmen birincisi daha caziptir. Çünkü daha az risk taşımaktadır ve endüstrinin işleyiş sürecine ilişkin olarak daha az bilgiye gereksinim duyulmaktadır (Harris, 1953, s. 17).

13 Mühendisler ve Fiyat Sistemi (Engineers and Price System) isimli çalışmasının ilk bölümünde Veblen, sabotaj kavramının kökenini ve neden bu kavramı kullandığını gerçekleştirmektedir. Bu kavramın Fransızca anlamının tahta ayakkabı olan sabot kavramından türetilmiş olduğunu yazan Veblen, bunun ayağa giyilmesi ile daha ağır hareket etmeyi, ayağın sürünerek gitmesini, ticaretin endüstriyi yavaşlatmasına, verimliliğini düşürmesine benzetmektedir (Veblen, 1921[2011], s. 21).

1921[2011], ss. 25-26). Veblen'e göre iş adamlarının kâr arayışının sonucu, toplumsal refah kaybı, kullanılmadan kalan kaynaklar dolayısıyla israf ve işsizliktir.

Aksak rekabet sonucu artan fiyatlar ve daralan üretimin yanı sıra bu tür bir rekabeti yaratan koşullar da Veblen'de eleştiri konusudur. İktisadi bir strateji olarak ürün farklılaştırmasını eleştirmektedir. Ticari marka (*trademark*), marka bağlılığı (*brand loyalty*), reklam ve diğer satış stratejilerinin yarattığı maliyetlerin farkındadır. Bu tür harcamalar, (*waste*), rekabetçi bir avantaj sağlasa da, bunların hiçbir toplumsal faydası yoktur. Bu nedenle de kaynak israfıdır (Arrow, 1975, ss. 6-7). Ona göre “çoğu reklam ve rekabetçi satışa harcanan diğer çabaların çoğu gibi parazit (*parasitic*) endüstrilerin orantısız bir şekilde artması,... toplumun üretken gücünü, ilerleme şansını hatta yaşamını tehlikeye atacak derecede azaltacaktır” (Veblen, 1904[2007], s. 64).

Veblen'e göre kapitalist sistem içerisinde mücadele, israf eden kazanılmış hak sahipleri (*absentee ownership*) veya mülk sahipleri ile mühendisler arasında gerçekleşmektedir. “Bu nedenle Amerika ya da diğer ileri sanayi ülkelerinde devrimci bir altüst oluş sorunu, kendisini fiilen teknisyen topluluğunun ne yapacağı sorununa dönüştürür. Bu aslında ülke sanayisinin yönetimindeki takdir hakkı ve sorumluluğun çıkar grupları adına konuşan finansman sağlayan kimselerden faaliyetini sürdüren sanayi sistemi adına konuşan teknisyenlere geçip geçmeyeceği sorunudur. Yönetimde hak sahibi olabilecek olsa da bu hakkı savunabilecek üçüncü bir taraf yoktur” (Veblen, 1921[2011], s. 71). Bir yanda savurganlık eden iş adamları diğer yanda etkinliği arttırmaya çalışan mühendisler (veya teknisyenler) vardır.

Ancak Veblen'in, mühendisleri, endüstriyel hiyerarşi içinde gelirlerinden veya statülerinden dolayı memnuniyetsizliği nedeniyle işverenlere karşı ayaklanan aktörler olarak tasavvur etmediğinin altı çizilmelidir. Daha ziyade mühendislerin çalışma tecrübeleri, onlara yöneticilerden, mülk sahiplerinden ve işçilerden farklı bir bakış açısı sunmaktadır ve bu bakış açısı, onları birer devrimci hâline getirebilir. Sınıf (*class*) kavramını kullanmasına rağmen geleneksel olarak bölüşüm temelinde tanımlanan sınıf sistemindeki konumlarından dolayı mühendisleri potansiyel devrimciler olarak görmediği açıktır (Knoedler ve Mayhew, 1999, s. 263).

Özetle, Veblen'e göre kapitalizmin geldiği aşamada büyük şirketler ortaya çıkmış, bu şirketlerin güçlerinin yoğunlaşması kaçınılmaz hâle gelmiştir. Toplum refahına daha fazla katkı sağlayan rekabetçi kapitalizmin daha erken bir dönemine geri dönmek mümkün değildir. Bu durumda potansiyel çözüm Veblen'e göre şirketlerin kontrolünün, etkinlik ve kaliteye odaklanacak olan mühendisler ve bilim adamları-

na devredilmesidir. Veblen bu yönüyle kendisini kapitalizm ile Marksist sosyalizm arasında bir yerde konumlandırmaktadır. Çağdaş kapitalizmin savurganlığı ve verimsizliğinden emin olsa da Marx'ı da eleştirmektedir ve hükûmetin üretim araçlarının kamulaştırmasına güvenmemektedir (Clark, 1998, ss. 60-61).

Gösterişçi Tüketim:¹⁴ Aylak Sınıf İşçi Sınıfa Karşı

Kapitalizm, “makine disiplinden” (*machine discipline*) yararlanan ilerici bir güç olsa da ortaya çıkardığı ayrıcalıklı sınıfın -aylak¹⁵ sınıfın-¹⁶ savurgan eylemlerinin tehdidi altındadır. Bu sınıf doğrudan üretime katılmadan, mülk sahipliğinden elde ettiği gelire ihtişam içinde yaşamaktadır (Clark, 1998, s. 60). “Endüstriyel toplumun içinde değil endüstriyel toplum aracılığı ile yaşamını sürdürmektedir. Aylak sınıfın endüstri ile ilişkisi, endüstriyel nitelikli¹⁷ olmaktan ziyade maddi niteliklidir” (Veblen, 1899[2016], s. 221). Toplumun geri kalanında özellikle işçi sınıfına rol model olarak kapitalizmin etkinliğine, toplumsal refaha zarar vermektedir. Zenginlerin savurgan yaşam biçimleri, diğer tüm sınıfların heveslendiği standartları belirlemektedir (Clark, 1998, s. 60). Nitekim bu “sınıf saygınlık veya itibar açısından toplumsal yapının en üstünde yer almaktadır ve bu nedenle onların yaşam biçimleri ve değer standartları, toplum için saygınlık normu sağlamaktadır. Belirli bir uyumluluk derecesinde bu standartlara uyum, toplumsal ölçekte en altta yer alanların yükümlülüğü olur” (Veblen, 1899[2016], s. 79).

- 14 Tüketici talebi teorisinde gösterişçi tüketim, “Veblen etkisi” olarak bilinmektedir. “Veblen etkisi” söz konusu olduğunda bir mala olan tüketici talebi, malın fiyatının yüksek olması durumunda artmaktadır. Diğer bir deyişle tüketicilerin fiyat düşükken talebi azdır, fiyat arttıkça talep de artmaktadır. Veblen etkisinin Snob etkisinden farkı, malın talebi Snob etkisinde başkasının tüketiminin, Veblen etkisinde fiyatının fonksiyonudur (Leibenstein, 1950).
- 15 Veblen (1899[2016], s. 45), aylaklık kavramı ile miskinlik veya uyuşukluk gibi ifadenin ilk akla gelen anlamına atıfta bulunmaz. Aylaklık, zamanın üretken (productive) olmayan biçimde tüketimi anlamına gelmektedir. Aylak sınıf içinde yer alan bireyler, üretken işi değersiz görmektedir ve onlar için aylak bir yaşam (life of idleness) zenginliğin kanıtıdır.
- 16 Veblen, Aylak Sınıfın Teorisi'nde aylak sınıf kurumunun evriminin izlerini sürmektedir. Ona göre aylak sınıf ilk defa endüstriyel faaliyetlerin bir artık değer yaratabilecek aşamaya gelmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Akabinde özel mülkiyet kurumu veya yağmacı toplum gelişmiştir. Mülk sahibi elit tarafından ele geçirilen artık (surplus), yönetim, savaş ve ruhbanlık gibi üretken olmayan faaliyetlere transfer edilmiştir. Bu tür sömürücü eylemlerin, onurlu veya saygın eylemler olarak görülmesinin nedeni, üretken işgücünün bu tür eylemlere dâhil olmamasıdır. Barbar toplumlarda, askerî, feodal ve dinî gruplar aylak sınıf içerisine dâhil edilirken parasal yani kapitalist toplumlarda mülk sahibi sınıf bu sınıfa aittir (Davis, 1957, ss. 70-71).
- 17 Endüstriyel nitelikli faaliyet Veblen'e göre çalışma (workmanship) içgüdüğü ve bir iş davranış ilkesi olarak kullanılabilirliği (serviceability) içeren toplumsal refahı arttıran faaliyetlerdir. Bunun karşısında yer alan parasal (pecuniary) faaliyet ise yağma (predation) ve sömürü (exploit) kavramları ile ifade edilen ve toplumsal itibar ve statü kazandıran ancak toplumsal refaha katkısı olmayan faaliyetlerdir (Edgell, 1999, s. 102).

Veblen bu çerçevede, özel mülkiyeti de bireyin sosyal statü elde etme ve bunu sergileme ihtiyacının sonucu olduğunu ileri sürmektedir (Prasch, 2007, s. 21). Ona göre mülk sahibi olmak genel olarak toplumda bir prestij veya saygınlık elde etmenin temel koşulu hâline geldiğinde bireyin kendinden memnun olma durumu için de bir zorunluluk hâline gelmektedir. Özel mülkiyetin meşru olduğu bir toplumda, bireylerin mutluluğunun koşulu, artık kendi sınıfından olan en az diğer bireylerin sahip olduğu kadar mala sahip olmaktır. Toplumdaki diğer bireylerden daha fazlasına sahip olmak ise daha memnuniyet vericidir (Veblen, 1899[2016], s. 34). Daha fazlasını elde etmeye gücü yetmeyen sınıf, aylak sınıfın “gösterişçi tüketimini” (*conspicuous consumption*) taklit etmeye çalışmaktadır.

Gösterişçi tüketim, sınıf statüsünün bir sembolü olarak gerçekleştirilen tüketim alışkanlığı anlamına gelmektedir (Davis, 1957, s. 70). Varlıklı kesim, endüstriyel süreçten çektiği kaynakları, bilinçli olarak lüzumsuz harcamalara aktarmakta, insan yaşamının sürdürülmesinde gerekli olmayan malları tüketmekte ve ayrıca çalışmaya ayrılacak vaktini ve yine üretken faaliyetlerde bulunabileceği çabasını boş yere kullanmaktadır (Skousen, 2016, s. 286; Edgell, 1999, s. 102). Veblen (1899[2016], s. 80) zaman ve çabanın boşa harcanmasına gösterişçi aylaklık ve malların boşa harcanmasına ise gösterişçi tüketim demektedir. Her iki yöntem de varlık sahibi olmanın göstergesidir, maddi gücü sergilemek, itibar kazanmak veya kazanılan itibarı sürdürmek için yapılır. Dolayısıyla “saygın olmak için savurgan olmak zorunludur” (Veblen, 1899[2016], s. 89).

Veblen, analizinde hem gösterişçi aylaklığa hem de gösterişçi tüketime yer verse de toplumun diğer kesimleri için asıl belirleyici olanın gösterişçi tüketim olduğunu vurgulamaktadır (Veblen, 1899[2016], s. 81). Gösterişçi tüketim ile gerekli (veya zorunlu) tüketim arasındaki ayrımın temel kriteri Veblen'e (1899[2016], s. 91) göre “insan yaşamını bir bütün olarak iyileştirmeye doğrudan hizmet edip etmemesi, bireysel olmayan bir biçimde yaşam sürecinin iyileşmesini sağlayıp sağlayamaması yaşam bolluğunda veya konforunda bir artışın olup olmamasıdır.” Zira Veblen'e (1899[2016], s. 169) göre insanın toplumsal yaşamı, bir var olma veya hayatta kalma (*survive*) mücadelesidir. “Tüketicinin büyük bir azimle sıkı sıkıya sarıldığı tüketim biçimleri ve malları ... da hayatta kalma için gerekli olan minimum şeylerdir. Hayatta kalmak için gerekli minimumda elbette ki malların karşılığı aynı ve nicel olarak belirli ve kesin bir şekilde katı olarak belirlenemez ancak hayatta kalma amacı, yaşamın idamesi için gerekli olan belirli, az-çok kesin toplulaştırılmış tüketimi içerebilir” (Veblen, 1899[2016], s. 99). Bunun dışında yer alan gösterişçi tüketim veya harcama, kaynakları ve zamanı

üretimden çektiği için toplumsal refaha zarar vermektedir (Davis, 1957, s. 71). Çünkü bu tür bir harcama, toplumun temel fiziki ihtiyaçları karşılandıktan sonra endüstriyel verimliliği veya mal üretimindeki artışı soğuran nitelikte bir harcamadır (Veblen, 1899[2016], s. 101).

Gösterişçi tüketim, neoklasik iktisat teorisinde savurganlık (*waste*) değildir. Çünkü neoklasik iktisadın metodolojik bireyciliği çerçevesinde, tercihlerin dışsal olduğu ve bireylerin seçimlerinin rasyonel olduğu varsayılmaktadır (Davanzati, 2006, s. 55). Yani tüketicinin tercih ettiği harcama şekli veya bu tercihi yaparken amacı ne olursa olsun tüketim, tüketicinin tercihine bağlı olarak ona fayda sağlamaktadır (Veblen, 1899[2016], s. 90). Veblen'in, holistik (*holistic*) veya bütüncül yaklaşımı dikkate alındığında ise bu tüketimin neden israf, savurganlık veya boşa harcama niteliği taşıdığı daha iyi anlaşılmaktadır. Veblen'e göre harcamanın veya çabanın toplum refahına hizmet etmesi esastır ve iktisadi bir olgu veya eylemin onaylanması, toplumun refahı dikkate alındığında kişisel olmayan kullanışlılık (*usefulness*) koşulunu taşıması gerekmektedir. Eğer iktisadi bir eylem, bir bireyin diğerine kıyasla nispi veya rekabetçi üstünlüğü amacı ile gerçekleştiriliyorsa iktisadi şuuru (*conscience*) tatmin etmez ve dolayısıyla rekabetçi harcama bu şuurun veya bilincin onayını almaz (Veblen, 1899[2016], s. 90).

Neoklasik iktisadın eksojen tercihlere göre statik fayda maksimizasyonuna yönelen bireyinin aksine Veblen, tercihlerin hiyerarşide toplumsal olarak bireylerin konumlarına bağlı biçimde belirlendiği evrimci bir yaklaşım sunmaktadır. Veblen'in gösterişçi tüketim teorisine göre birey, hiyerarşide daha yüksek konumda olan diğer bireylerin tüketim yapılarına öykünmektedir (Trigg, 2001, s. 99). Veblen (1899[2016], s. 96) bu güdüyü; "kendimizi belirli bir sınıfa koyma alışkanlığı içinde diğerlerinden üstün olmak için kışkırtan haksız mukayese (*invidious comparison*) dürtüsü" olarak tanımlamaktadır. İnsan yaşamının daha iyi gelişmesi için üretilip tüketilen, faydaları bu amaca etkin biçimde hizmet etmelerine bağlı olan mallar, bu dürtü nedeniyle bir haksız mukayese (*invidious comparison*) aracı hâline gelmiştir. Bu nedenle mallar, nispi ödeme gücünün kanıtı olarak ikincil bir faydaya sahip olmuşlardır. Veblen'e göre tüketim mallarının dolaylı veya ikincil kullanımı hem tüketime hem de tüketimin öykünmecisi amacına hizmet eden mallara onursal (*honorific*), övgüye değer bir nitelik kazandırmaktadır (Veblen, 1899[2016], s. 137). Bu lükse gücü yetmeyen, alt ve orta sınıf, aylak sınıfın varlığı ile oluşan güvensizliği ve aşağılık (*inferiority*) duygusunu hafifletme derdindedir. Veblen, aylak sınıfın ortadan kaldırılmasının, kaynakların daha etkin alanlara kanalize edilmesinin yanı sıra herkesi de mutlu edeceği sonucuna varmaktadır (Clark, 1998, s. 60).

Çalışma ihtiyacı duymayan bireylerden oluşan, çalışan işçi sınıfının ürettiği artık değere el koyan aylak sınıf, Veblen'e göre toplumda çalışma güdüsünün erozyonunun da nedenidir. Kapitalizm özünde iş etiğine (*work ethic*)¹⁸ bağlı olmasına rağmen aylak sınıfa öykünen bireyler, çalışmaya karşı isteksizlik geliştirmiştir (Trigg, 2001, s. 100; Clark, 1998, s. 60). Ancak buna rağmen aylak sınıf, üretken faaliyetlerde bulunmadan lüks ve ihtiyaç içinde yaşarken öykünme içgüdüsünün etkisi ile bunu diğer kesimlerin onayı ile yapmaktadır. İşçiler, yöneticilerin yerine geçmek istememekte, onlara öykünmekte, onları taklit etmeye çalışmaktadır. Kendilerinin meşgul oldukları işin, aylak sınıfın yaptığından daha az onur verici olduğunun bilincindedirler ve bunu kendiliğinden kabul etmişlerdir. Dolayısıyla amaçları aylak sınıftan kendilerini kurtarmak değil onların bulunduğu aşamaya tırmanmaktır. Heilbroner (2019, ss. 201-203) aylak sınıf ve işçi sınıfı arasındaki bu toplumsal uyumu "toplumsal istikrar kuramı" olarak adlandırmaktadır.

Kapitalizmin işleyişine ilişkin Veblen'in bu analizi, Karl Marx'ın analizinden farklılaşmakta ve ayrıca Veblen'in analizinin üstün bir yanını ortaya koymaktadır. Marx, kapitalistler ve işçiler arasındaki gerilimin işçilerin ayaklanıp kapitalizmi yıkması ile ortadan kalkacağını öngörmektedir. Ancak proleter devrimin, bu çatışma en başından itibaren var olmasına rağmen neden hemen ortaya çıkmadığı sorusuna cevap verememektedir (Heilbroner, 2019, s. 203). Veblen, toplumsal istikrar teorisi ile bu soruya cevap üretmektedir. Veblen, Marx'tan farklı olarak sosyal ve kültürel normların, geleneklerin ve bunların işçilerin toplumsallaşmasına olan etkisini dikkate alarak, bir açıklama sunmaktadır. İşçiler her ne kadar bu etkiler kendi çıkarları için yıkıcı olsa da bu toplumsallaştırıcı etkileri içselleştirerek kapitalistlerin veya aylak sınıfın çıkarlarını desteklemektedir (Hunt ve Lautzenheiser, 2011, s. 343).

Gelir ve servet eşitsizliği, toplumsallaştırıcı etkileri içselleştirip toplumsal uyuma katkı sağlayan önemli unsurlardan biridir (Veblen, 1899[2016], s. 182). Çünkü veri bir çıktı düzeyinde, aylak sınıfın gösterişçi tüketimi için daha fazla artık değere (*surplus*) el koyması, ancak ücretlerin daha düşük olması ile mümkündür (Davanza-

18 Davis (1957, ss. 71-72), Veblen'in çalışma (*workmanship*) içgüdüsünün kapitalizmin gelişimine katkısının, Max Weber'in bireylerin çalışmaya veya işe dönük yaklaşımlarını, sermaye birikimini ve Batı kapitalizminin yükselişini ilişkilendirdiği Protestan Ahlakı ile köken itibarı ile olmasına da içerik olarak paralel olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre Veblen, Aylak Sınıfın Teorisi'nde, çalışma içgüdüsünün yağmacı normlarla nasıl önemsiz hâle geldiğini ve etkisini yitirdiğini göstermektedir. Bir jenerasyon önce Amerikan sosyologlar, Protestan ahlakının etkisini tartışırken Veblen yaşadığı dönemde burjuvazi toplumunda işin (*work*) değil servet ve haksız gösterişin (*invidious display*) en onurlu toplumsal değer hâline geldiğini ortaya koymaktadır.

ti, 2006, s. 61). Kapitalist sistemde bu bir sömürü ilişkisine işaret etmektedir. Nitekim Veblen (1899[2016], s. 185), aylak sınıfın iktisadi süreçle olan ilişkisinin bir üretim değil edinim ilişkisi olduğunu, kullanışlılığa (*serviceability*) değil sömürüye¹⁹ işaret ettiğini vurgulamaktadır. Aylak sınıfın vazifesi asalak (*parasitic*) niteliktedir ve çıkarları da serveti mümkün olduğunca kendi kullanımlarına aktarmak ve ellerinde olanı da tutmaktır. İkinci olarak aylak sınıfın tüketimi ile işçi sınıfın tüketimi arasındaki farkın aylak sınıf lehine artması, gösterişçi tüketimin, sistemin istikrarı için gücünü arttırmaktadır. Ayrıca işçi sınıfının ücret düzeyinin dolayısıyla tüketim düzeyinin düşük olması, toplumsal çatışmayı engelleyecek mevcut gayretin de az olması demektir (Davanzati, 2006, ss. 61-62). Bu nedenle “bir aylak sınıf kurumu, alt sınıfların geçim kaynaklarını mümkün olduğunca alarak ve böylelikle tüketimlerini ve sonuçta mevcut enerjilerini (veya gayretlerini), öğrenme ve yeni düşünce alışkanlıklarının benimsenmesi için gerekli çabayı gösteremeyecekleri bir noktaya kadar azaltarak bu sınıfları muhafazakârlaştırarak biçimde hareket etmektedir” (Veblen, 1899[2016], s. 182).

İşçilerin sömürü ve yabancılaşmaya tahammülünün ardındaki bir diğer meşru veya içselleştirilmiş güç, Veblen’e göre yükseköğrenimdir. Veblen, üniversiteleri potansiyel olarak Batı toplumunun kayıtsız (*disinterested*) kurumları olarak nitelendirmektedir. Bu konuyu ele alırken ticaret (business)-endüstri (*industry*) ikilemi yerine analizinin çatısını ticaret (*business*)-bilim (*science*) oluşturmaktadır. Endüstriyi çalışma (*workmanship*) güdüsünün dışavurumu olarak nitelendiren Veblen, bilimin hem çalışma güdüsünü hem de aylak merak (*idle curiosity*) güdüsünü kapsadığını vurgulamaktadır (Davis, 1957, s. 73). Ancak Veblen, üniversitelere atfettiği bu rolün aksine ABD üniversitelerinin çoğunda parasal değerlerin hâkim olduğunu iddia etmektedir.

Kapitalizmin Uzun Dönem Eğilimi ve Modern Kapitalizmin Sorunlarına İlişkin Çıkarımlar

Üretim ve dağıtımı yönlendiren kurumların maddi ve entelektüel süreklilik (*sustenance*) için gerekli olan araçları, toplumun tüm üyelerine sağlayabilecek biçimde örgütlendiği rasyonel toplum, Veblen’in “iyi yaşam” vizyonunun özünü oluşturmaktadır. Yani ideal bir politik ekonomi, sıradan insanın (*common man*) refahını

19 Veblen’in kolektif refah teorisi kapsamında sömürü, bir sınıfın yağmacı davranışla kolektif refaha katkısı oranının üzerinde pay alması anlamına gelmektedir. Böylelikle ulusal üretime çalışma (*workmanship*) ve bilgisi (*knowledge*) ile daha fazla katkı sağlayan özellikle işçi sınıfı, geçimlik düzeyindeki ücretlerle adil olmayan bir pay almaktadır (O’Hara, 1999, ss. 158-159).

maksimize etmektedir (Knoedler, 2007, s. 202). Veblen'in etik olarak rasyonel toplum amacının önünde duran temel ahlaki sorunlar ise yukarıda ayrıntılı biçimde ele alınan, reel üretimdeki artış yerine ticari kârların fazlalığına odaklanan iş adamları, aylak sınıfın değerlerinin toplumdaki hâkimiyeti ve bununla bağlantılı olarak sosyal statünün gösterişi ve savurgan bir biçimde servetin sergilenmesi ile eş tutulmasıdır (Knoedler, 2007, ss. 214-217).

Veblen, toplumsal faydanın esas olmadığı bu sistemin değişmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Kapitalizmin uzun dönem eğilimi hakkında iki olası iktisadi değişimden bahsetmektedir. Birincisi, ekonominin kontrolünün teknokratların eline geçmesidir. Teknokratik devrimin gerçekleşmesi ile Veblen'e göre işe gelmeyen mülk sahipliği (*absentee ownership*), finansal manipülasyon, kâr arayışı sona erecek ve endüstri, insanlık için kullanışlı (*serviceable*) mal üretimine aracılık edecektir (Landreth ve Colander, 2001, s. 350; Walker, 1993, ss. 186-187). İkinci olasılık, sınıf farklılıklarını ortadan kaldıran bir sosyalist devrimdir. Ancak Darwin'in Evrim Teorisi'ne dayanan yaklaşımı ile Veblen, Karl Marx'ın düştüğü hataya düşmemiş ve geleceği kesin bir biçimde tahmin etmekten kaçınmıştır. Veblen'in geleceğe ilişkin tek öngörüsü, değişimin olacağıdır (Landreth ve Colander, 2001, s. 350).

20. yüzyılın başında Amerikan kapitalizminin üretim, tüketim ve bölüşüm sürecini esas alarak yaptığı analizinin belli yönleri, teknolojideki gelişmelerle farklı boyutlara taşınmış, ortaya attığı iddiaların bazıları mevcut koşullarda tartışılır hâle gelmiştir. Teknolojiye ilişkin yaklaşımı bunlardan biridir. Veblen'e göre teknoloji, toplumun ihtiyaç duyduğu şeylerin nasıl üretilebileceği sorusuna çözüm sunan "mükemmel bir dengeleyicidir" (*great equaliser*) (Watson, Glaze ve Clarke, 2015, s. 4). Teknoloji, modern toplumun temel ögesi ve parasal sektörün yağmacı (*predatory*) uygulamaları üzerinde zafer kazanacak olan endüstrinin ve makine sürecinin sürekli ilerlemesidir (Stone ve Luo, 2016, ss. 284-285). Teknolojinin insan yaşamı konusundaki bu iyimserliğine rağmen teknolojik ve finansal gelişmenin bugün geldiği noktada Veblen'in yaklaşımı ile ilgili önemli bir sorun belirlemektedir. Stone ve Luo (2016, s. 285), yüksek frekanslı ticareti (HFT) örnek göstererek teknolojinin mevzu bahis faydalarından ziyade verimliliğin artırılmasına veya ihtiyaç duyulan mal veya hizmetlerin geliştirilmesine kesinlikle katkıda bulunmayan bireylere fayda sağlamada kullanıldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Veblen'in iddialarının aksine, 21. yüzyılda bilim insanları ve teknisyenler ile, kısıtlanmış çıktı ile ülkenin ticaret ve endüstrisini kontrol eden girişimcileri birbirinden ayırmak güçleşmiştir.

Veblen'in teknolojiye olan güvenini sarsacak ve etik olarak başka sorunları da gündeme getirecek önemli bir diğer gelişme, yapay zekâdır. Veblen "iyi yaşam" ide-

alının aracı olarak kapitalistlerin ticari ve finansal faaliyetlerden ziyade, yeni teknoloji ve reel üretime dayalı olarak para kazanma arayışına önem vermektedir. Ancak mevcut koşullarda insanların yaptığı işleri bilgisayarların üstlendiği bir üretim sistemi başka ahlaki sorunları da beraberinde getirmektedir. İktisadi ve etik olarak tartışılan iki önemli sorun, insanların yaptığı işin makineler tarafından yapılması ile artabilecek işsizlik ve makinelerin yarattığı zenginliğin nasıl dağıtılacağıdır. Yapay zekânın gelişimi ile insan gücüne ihtiyaç azalacak, yapay zekâ odaklı şirketlere sahip bireyler, yaratılan gelirin daha büyük kısmını kazanacak ve gelir ve servet eşitsizliğini arttıracaktır (Bossmann, 2016). Dolayısıyla Veblen'in kapitalizmin ahlaki eleştirileri de farklı bir boyut kazanmış olacaktır.

Veblen'in analizine yönelik bir diğer eleştiri, varlıklı sınıfın harcamalarının ekonomiye faydasını göz ardı etmesidir. Buna göre yeni ve pahalı tüketim mallarının ilk alıcısı, varlıklı kesimdir. Otomobil, kişisel bilgisayar, cep telefonu gibi teknolojik ürünler, piyasaya ilk çıktığında pahalıdır ve bunları satın alabilecek olanlar zenginlerdir. Bu talepten elde edilen kazanç, işlerin genişletilmesi ve fiyatların düşüşüne katkı sağlamaktadır. Ayrıca varlıklı kesim, yatırım sermayesinin de kaynağıdır (Skousen, 2016).

Bu eleştirilere ve kapitalist sistemin geleceğine ilişkin "iyi yaşam" öngörüsünün bugünkü toplumların uzağına düşmesine rağmen ahlaki eleştirilerinin bazıları çağdaş kapitalizmin mevcut sorunlarına ışık tutacak niteliktedir. İlk olarak, iktisadi değişim teorisi çerçevesinde, endüstriyel üretimin önünde bir engel olarak gördüğü finansal faaliyetlerin ekonomilerdeki görece önemi bugün daha da artmış, firma düzeyinde etkileri belirginleşmiştir. Finansal olmayan firmalar, geleneksel üretken faaliyetler yerine gelirlerinin büyük kısmını finansal yatırımlardan elde etmeye başlamıştır (Krippner, 2011, s. 34). Veblen'in de ifade ettiği gibi böylelikle bu firmalar, yeni yatırımlardan (yeni fabrika, ekipman vs. yapılan sermaye yatırımları) kâr elde ederek değil, varlık fiyatlarındaki değişikliklerle spekülasyon sermaye kazancı elde etmeye yönelmiştir (Hudson, 2015, s. 154). Finansal olmayan firmaların önceliklerinin bu şekilde değişmesi, kaynakların işçilerden ve reel üretimden finansal birimlere ve finansal piyasalara tahsisine neden olmuş, gelir dağılımının işçi sınıfının aleyhine bozulmasına aracılık etmiştir (van der Zwan, 2014, s. 108; Palley, 2013, s. 5). Tek nedeni finansallaşma olmasa da gelir eşitsizliği en önemli toplumsal sorunlardan biri hâline gelmiş, en gelişmiş toplumlarda bile gelir düzeyi bakımından kutuplaşma artmış, orta sınıfın içi boşaltılmıştır (Temin, 2017). Bazıları büyük miktarda kazanırken sıradan insan yenik düşmüş, Veblen'in deyişiyle ticari girişimlerin farklı sabotaj yöntemlerine razı olmuştur (Oğurlu, 2015, s. 313).

Veblen'in yaşadığı ve eleştirdiği dönemden bugüne tüketim kalıpları önemli ölçüde değişse de gösterişçi tüketimin toplumsal amacı, onun ifade ettiği amaçla aynı kalmıştır (Watson, Glaze ve Clarke, 2015). Toplumun tüketimi için rasyonel hedefler dışlanarak maddi öykünmeye dayalı bir tüketim kültürü ortaya çıkmıştır (Knoedler ve Schneider, 2010, s. 266). Veblen tarafından parazit (*parasitic*) endüstri olarak adlandırılan reklam endüstrisi, bugün de toplumun üretken gücünü azaltmaya devam etmektedir ve tüketiciler açısından toplumsal olarak yetersizlik duygusu dışında bir şey üretmemektedir (Watson, Glaze ve Clarke, 2015, ss. 6-7). Ayrıca daha fazla tüketemediğimiz sürece yaşamımızın diğerlerinden sönük, ikinci sınıf olacağı duygusu yaratmakta ve bu yolla insanları sömürmektedir (Skidelsky ve Skidelsky, 2012).

Veblen'in gösterişçi tüketimi, ulusların iktisadi olarak gelişmelerinde de kendisini göstermektedir. Teknolojinin gelişmesiyle farklı toplumlar arasında çeşitli iletişim ve etkileşim kanallarının ortaya çıkması özellikle gelişmekte olan ülkelerde gelirdeki artışla birlikte tüketimin de artmasının ve buna karşın tasarrufların ve dolayısıyla yatırımların azalmasının nedenidir. Bunun çok sayıda nedeni olmakla birlikte önemli nedenlerinden biri, toplumların hayat standardı ve tüketim ölçüleri farklı toplumlarla ilişki ve etkileşimde bulunmaları ile işçi sınıfının aylak sınıfa öykünmesi gibi gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere tüketim yönüyle yaklaşmaya çalışmalarıdır. Dolayısıyla az gelişmiş toplumlarda gelir düzeyi artsa bile tüketim de artmakta, tasarruf eğiliminin az olması ise sermaye birikiminin önüne önemli bir engel olarak çıkmaktadır (Ülgener, 2006, ss. 188-190).

Sonuç

İktisadi sorun, Veblen'e göre kıtlıkla mücadele etmek için en etkili kurumların oluşturulmasıdır (Anderson, 1933). Bu kurumlar, etik olarak rasyonel bir toplumun ortaya çıkmasına da aracılık edecektir. Bu toplumda insan yaşamını iyileştirmek için gerekli olan araçlar tüm bireylere sunulacak, sıradan insanın refahı maksimize edilebilecektir. Ancak kapitalizmin kurumları Veblen'e göre savurganlığa, haksız ayrımlara (*invidious distinctions*), çoğunluk pahasına dar bir kesimin çıkarlarına ve insan potansiyelini engelleyen çabalara aracılık etmektedir (Waller, 2009). Toplumun değil bireyin faydasını öne çıkaran bu sistemin Veblen'e göre yaşam sürecinin devamlılığına katkı sağlayacak, reel üretim artışını destekleyecek biçimde değişmesi gerekmektedir.

Üretimi arttıran faaliyetler Veblen'de endüstriyel faaliyetlerdir. Endüstriyel faaliyetin ön plana çıktığı bir toplumda, mevcut teknoloji ile insanların yaşamını

sürdürmek için yeterli üretim yapma potansiyeli mevcuttur. Bu potansiyelin düzgün bir biçimde yönetilmesi, haksız kıyasa (*non-invidious*) neden olmayacak biçimde tüketilmesi zorunludur ve Veblen'in "iyi yaşam" vizyonu da bu iki ilke üzerine kuruludur (Knoedler ve Schneider, 2010, ss. 261-262). Oysa kapitalist sistemde hâkim ticari ve finansal faaliyetler ve bu tür faaliyetleri destekleyen, gösterişçi tüketimi tetikleyen parazit endüstriler, reel üretimi arttırmaya çalışan endüstriyel faaliyetlerle çatışma hâindedir. Kapitalistler, mühendisler ve işçilerde var olan pozitif eğilimleri kontrol altına alarak, fiyat artışının ve kârın ençoklaştırılmasının peşindedir. Ona göre ticaret sisteminin dayattığı bu sınırlamalardan sıyrılmak, toplumun refahını arttıracaktır (Galbraith, 2010).

Bu sınırlamalardan sıyrılmamanın yolu ise Veblen'e göre mühendislerin ve işçi sınıfının kontrolü ele geçirmesidir. Veblen'e göre mühendislerden oluşan bir yönetici sınıfın daha rasyonel ve toplumsal olarak daha işlevsel bir ekonomi öngörüsünün gerçekleşmesi, kapitalist sistemin ahlaki sorunlarını ortadan kaldıracaktır. Ancak bugün bu öngörünün gerçekleşmesi bir yana bahsettiği sorunlar daha da derinleşmiş ya da ahlaki olarak "iyi" diye bahsettiği bazı hususlar başka ahlaki sorunları gündeme getirmiştir. Yine de Veblen'in tekelleşmeyi, savurganlığı, gösterişçi tüketimi ortan kaldıran ve bireysel gelişmeyi destekleyen bir kurumsal değişime izin veren etiği dikkate alındığında Veblen, bugün hangi değerlere öncelik verilmesi gerektiği konusunda önemli fikirler sunmaktadır.

The Moral Problems of Capitalism in Thorstein Veblen's Thought

Bahar Baysal Kar

Introduction

Thorstein Veblen, who revealed the institutional and cultural transformation of American capitalism at the beginning of the 20th century, is one of the most original and influential theorists in the history of the United States (Hunt & Lautzenheiser, 2011, p. 317). For him, the emergence of an ethically rational society, or getting to the "good life," depends on the increase in real production and its non-invidious consumption (Knoedler & Schneider, 2010). Increase in real production hinges on an efficient and smoothly operating industry. This appearance reflected in human behavior is the dominance of positive instincts in society, especially the workmanship instinct. However, negative instincts such as predatory, pecuniary, and emulative instincts are more dominant than the positive influences in the capitalist system (O'Hara, 1999, p. 167) and these instincts lead to bad behavior that emerges as moral evils in front of the ideal of the good society (Knoedler & Schneider, 2010). This paper introduces these moral evils.

Human Nature and Society

For Veblen, the main moral critique of capitalism is the domination of bad instinctive behaviors that support individualism, serve invidious interests, and harm so-

@ Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, bhrbysl@gmail.com

ID 0000-0003-2335-6299

cial welfare (O'Hara, 1999, p. 153). These instincts only benefit the individual and lead to behaviors that have devastating consequences for society, such as waste, exploitation, unemployment, and stagnation (Zingler, 1974, p. 329; Hunt & Lautzenheiser, 2011, p. 336; Harris, 1953, p. 3; Davis, 1957, p. 66). Veblen's this critique of capitalism is based on his following assumptions. First, contrary to the Orthodox economists' claim that equilibrium is good and the results of market equilibrium are beneficial for all of society (Landredth & Colander, 2001, p. 341), Veblen rejects the tendency of markets to move toward equilibrium. For him, there is no equilibrating natural power. Markets operate on the basis of traditional business principles (Waller, 2007, p. 110). Second, based on some of the societies he had observed, the main determinant that encourages people to work is not a profit, but a natural workmanship instinct, a concern for the livelihood of future generations as a parent, and social norms such as praising work (Heilbroner, 2019, p. 201). Stated more generally, instinctive behaviors motivate human behavior, not self-interest. Third, in classical political economy love of money is the basic necessity of the economy's ability to produce. Contrary to this approach, the ability of economies to produce for Veblen is the function of technology, which is the sum of the knowledge, skills, and techniques existed in society (Roll, 1992, p. 448). Therefore, contrary to the traditional approach, the source of production is technology, not money. Technology is the collective accumulation of a society; it is developed collectively in a culture and is the driving force of economic change (Zingler, 1974, p. 327). Fourth, social life is more important than individual actions, and social provisioning behavior is desirable (Waller, 2009, p. 568). Finally, according to the Orthodox theory based on Adam Smith's invisible hand, making money coincides with real production (Landredth & Colander, 2001, p. 342). As a matter of fact, money is gained by individuals working harder, producing more and selling them to others (Weisskopf, 1973). However, production and making money are different things for Veblen (Reinert, 2013, p. 65). While the first is carried out by the machine process and its engineers, the second is carried out by the businessman who sabotages the machine process (Heilbroner, 2019, pp. 204–205).

Development of Veblen's Economic Thought

Thorstein Veblen did not introduce a comprehensive critique of capitalism in any of his papers or books (Davis, 1945, p. 147). He presented these criticisms in his various papers and books with different aspects. But in a few of his remarkable books, his ideas about the moral criticism of capitalism are as follows. Veblen fo-

cused on the instinct of pecuniary emulation in *The Theory of the Leisure Class*. He argued that consumption behavior is driven by pecuniary emulation in the USA. People often spend depending on the appropriate consumption standard set by their income level. The leisure class, however, sets standards at the top of the social hierarchy and engages in conspicuous consumption and leisure (Waller, 2009, p. 567). For this reason, the benefit obtained from the goods or services that mediate conspicuous consumption arise not only from the physical qualities of those goods or services but also from the satisfaction of showing off to others by reflecting the high purchasing power (Demir, 1996, p.100). As these goods and services become cheaper and abundant through the effects of technological development, they lose their ability to serve as signifiers of high status. (Waller, 2009, p. 567). Veblen described how the machine process in the modern industry contributes to increase in the production of the means of life in *The Theory of Business Enterprise* (Waller, 2009, p. 568; Sweezy, 1958, p. 22) and drew attention to the conflict between different actors in the capitalist system. Veblen also emphasized the importance of the institutional environment of industrialization. In *Imperial Germany and the Industrial Revolution*, he compared the industrialization process of Germany and Britain and emphasized the importance of institutions.

Veblen's Analysis of Capitalism

For Veblen, two basic moral evils are the priority of pecuniary interests of businessmen: sabotaging the industrial system in various ways and the dominance of leisure-class values in society; by extension, social status coincides with the ostentatious and wasteful display of wealth.

Business Activities against Industrial Activities

According to Veblen, business enterprises or pecuniary activities are bad because their purpose is to obtain power and make money (Zingler, 1974, p. 329); what matters is real production, and real production is the basis of economic activity (Reinert, 2013, p. 65). Employment resulting from business activities is related to the distribution of wealth and is based on private property, whereas employment resulting from industrial activities is related to workmanship (Veblen, 1899[2011], p. 277).

Engineers design and create the tools of production systems in an industrial economy. On the other hand, pecuniary activities are under the control of businessmen. The interests of engineers and businessmen are in conflict within Veblen's analysis. When engineers design the tools of modern production systems,

they pursue maximum efficiency. The pecuniary interest of the capitalists who manage the system supports industrial sabotage. They reduce production and increase prices (Clark, 2001, pp. 1224–1225; Harris, 1953, p. 12).

Veblen essentially mentioned two different entrepreneurs or capitalists. The entrepreneur known as the “captain of industry” had contributed significantly to increasing social welfare from the Industrial Revolution to the mid-19th century when corporate finance began to emerge. This entrepreneur was “the proprietor and manager of enterprise,” “the organizer of the industrial process,” “the controller of industrial equipment,” and “in charge of all financial transactions.” Veblen argued that this entrepreneur’s profit should be considered a fair and justifiable reward. However, the purpose of the captain of finance, the entrepreneur that emerged in the second half of the 19th century, was pecuniary interest and therefore predatory (Veblen, 1923, pp. 102–105; Griffin & Karayiannis, 2002, p. 62; Edgell & Townshend, 1993, p. 731).

Veblen’s criticisms of businessmen had been based on his observations of developments in the USA since the last quarter of the 19th century. Technological developments that transformed the productive forces of capitalism in this period had caused important changes in the structure of companies in the US economy. Businessmen realized that if they could transform the competitive market into an oligopolistic market, they could lower their production costs and, more importantly, control prices (Nevins & Commager, 2011, p. 321; Hobson, 1937, p. 141). Absentee ownership had created an unprecedented structure until that day, and the dominance of business activities over industrial activities had increased (Nevins & Commager, 2011, p. 326; Hobson, 1937, p. 141). Veblen called these organizations’ deliberate reduction of labor and capital productivity as sabotage to keep prices and profit high. In his own words, he defined the concept of sabotage as “conscientious withdrawal of efficiency” (Veblen, 1921[2011], p. 21).

Aside from increasing prices and shrinking production as a result of imperfect competition, Veblen criticized the strategies that had created this oligopolistic market structure. He rejected the effect of product differentiation on the market structure as an economic strategy, arguing that trademark, brand loyalty, advertising, and other sales strategies create serious costs and have no social advantage. They only provide market power (Arrow, 1975, pp. 6–7).

Veblen believed that technological development had made large corporations, and the concentration of markets was inevitable. Returning to the earlier period of

competitive capitalism that had contributed more to social welfare was impossible. Veblen's proposal was to delegate the control of corporations to engineers and scientists whose focus would be on efficiency and quality. By depending on technocrats for increasing social welfare, Veblen proposed a system between capitalism and Marxian socialism (Clark, 1998, pp. 60–61).

Conspicuous Consumption: Leisure Class against Working Class

Veblen criticized the expenditures of the leisure class, too. This class lives in grandeur on income from the ownership of property and contributes little to production; its expenditures are known as conspicuous consumption. It draws resources from the industrial process, consciously transfers it to conspicuous expenditures, consumes goods that are not necessary for maintaining human life, and serves as role models for the rest of society (Clark, 1998, p. 60).

In neoclassical theory, regardless of the type of expenditure consumers prefer or their purpose for choosing it, conspicuous consumption is not waste due to the assumption that it benefits consumer based on their preference. However, Veblen argued that this consumption was waste could be understood by considering his holistic approach. For him, expenditures or efforts essentially must serve social welfare and the approval of an economic phenomenon or activity has to meet the condition of impersonal usefulness and provide well-being to society (Davanzati, 2006, p. 55; Veblen, 1899[2016], p. 90).

While the leisure class lives in luxury and grandeur without engaging in productive activities, it does so with the approval of other segments of society through the effect of the emulation instinct. Income/wealth inequality and higher education are important factors contributing to social harmony (Veblen, 1899[2016], p. 182; Davis, 1957, p. 73).

Long-Term Tendencies in Capitalism and the Implications for Problems in Modern Capitalism

According to Veblen, the capitalist system, whose main priority is not social welfare, should change. He proposed two possible long-term social changes. The first is technocratic revolution. Absentee ownership, financial manipulation and profit seeking would come to an end and the industry would produce serviceable goods for humanity with the realization of the technocratic revolution. The second possibility is a socialist revolution that eliminates class differences (Knoedler, 2007; Landreth & Colander, 2001, p. 350; Walker, 1993, pp. 186–187).

Veblen's analysis sheds light on the problems modern capitalism experiences. For example, the relative importance of financial activities that Veblen had presented as an obstacle to industrial production has increased even more today, and its effects at the firm level are evident. Non-financial firms have begun to derive most of their income from financial investments rather than traditional productive activities (Krippner, 2011, p. 34). Although the patterns of consumption have changed significantly since the time Veblen lived, the social purpose of conspicuous consumption has remained the same, and an emulation-based consumption culture has emerged. The advertising industry, which Veblen called the parasitic industry, contributes to disrupting the industrial processes of today and produces nothing but a sense of social inadequacy for consumers (Watson, Glaze & Clarke, 2015). In addition, conspicuous consumption shows its effect on the economic development of nations.

Some aspects of Veblen's analysis of American capitalism, based on the production, consumption, and distribution processes at the beginning of the 20th century, have acquired a different character with technological advances, and some of the ideas he made have become controversial under current circumstances. For example, new technological developments such as artificial intelligence have created other moral problems. Two important issues that are discussed economically and ethically are unemployment and how to distribute the wealth created by machinery (Bossmann, 2016).

Conclusion

Veblen's possible visions for the future of capitalism have not occurred. The moral problems that he introduced have deepened, and some issues such as technological development, which he referred to as good, have brought up other moral problems. Nevertheless, Veblen's ethics allow for institutional change that eliminates monopolization, waste, and conspicuous consumption and promotes human development offer important ideas about what values should be prioritized today.

Kaynakça | References

- Anderson, K. L. (1933). The unity of Veblen's theoretical system. *The Quarterly Journal of Economics*, 47(4), 598-626.
- Arrow, K. J. (1975). Thorstein Veblen as an economic theorist. *The American Economist*, 19(1), 5-9.
- Bossmann, J. (2016). *Top 9 ethical issues in artificial intelligence*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2016/10/top-10-ethical-issues-in-artificial-intelligence/> adresinden erişilmiştir.
- Clark, B. (1998). *Political economy: A comparative approach* (2. Baskı). Westport: Praeger Publishers.
- Clark, C. M. A. (2001). Veblen, Thorstein Bunde (1857-1929). P. A. O'Hara (Ed.). *Encyclopedia of political economy* içinde (ss. 1223-1226). New York, London: Routledge.
- Cornelius, J. V. (2004). Veblen's theory of finance capitalism and contemporary corporate America. *Journal of Economic Issues*, 38(1), 29-58.
- Davanzati, G. F. (2006). *Ethical codes and income distribution: A study of John Bates Clark and Thorstein Veblen*. London: Routledge.
- Davis, A. K. (1945). Sociological elements in Veblen's economic theory. *Journal of Political Economy*, 53(2), 132-149.
- Davis, A. K. (1957). Thorstein Veblen reconsidered. *Science & Society*, 21(1), 52-85.
- Demir, Ö. (1996). *Kurumcu iktisat*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Dinar, G. B. (2015). Veblen'in analizinde endüstriyel ve finansal faaliyetler arasındaki ikilem ve kapitalizmin istikrarsızlığı. A. Öncü (Ed.). *Thorstein Veblen: Kullanım kılavuzu* içinde (ss. 159-184). B. Yıldırım, B. Özçorlu, E. Eren ve Ö. T. Polatel (Çev.). İstanbul: Habitus Kitap.
- Edgell, S. ve Townshend, J. (1993). Marx and Veblen on human nature, history, and capitalism: Vive la différence! *Journal of Economic Issues*, 27(3), 721-739.
- Edgell, S. (1999). Veblen's theory of conspicuous consumption after 100 years. *History of Economic Ideas*, 7(3), 99-125.
- Galbraith, J. K. (2010). İktisat tarihi (2. Baskı). M. Günay (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Griffin, R. ve Karayiannis, A. D. (2002). Thorstein Veblen's evolutionary theory of entrepreneurship. *History of Economic Ideas*, 10(3), 61-83.
- Halteman, J. ve Noell, E. S. (2012). *Reckoning with markets: The role of moral reflection in economics*. New York: Oxford University Press.
- Harris, A. L. (1951). Veblen and the social phenomenon of capitalism. *The American Economic Review*, 41(2), 66-77.
- Harris, A. L. (1953). Veblen as social philosopher: A reappraisal. *Ethics*, 63(3), 1-32.
- Heilbroner, R. L. (2019). İktisat düşünürleri: Büyük iktisat düşünürlerinin yaşamları ve fikirleri (4. Baskı). A. Tartanoğlu (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobson, J. A. (1937). The economics of Thorstein Veblen. *Political Science Quarterly*, 52(1), 139-144.

- Hudson, M. (2015). Veblen'in kurumsal rant teorisi. A. Öncü (Ed.). *Thorstein Veblen: Kullanım kılavuzu* içinde (ss. 131-157). B. Yıldırım, B. Özçorlu, E. Eren ve Ö. T. Polatel (Çev.). İstanbul: Habitus Kitap.
- Hunt, E. K. ve Lautzenheiser, M. (2011). *History of economic thought* (3. Baskı). New York: Routledge.
- Jennings, A. (2001). Instincts. P. A. O'Hara (Ed.). *Encyclopedia of political economy* içinde (ss. 518-520). New York, London: Routledge.
- Knoedler, J. ve Mayhew, A. (1999). Thorstein Veblen and the engineers: A reinterpretation. *History of Political Economy*, 31(2), 255-272.
- Knoedler, J. T. (2007). Getting to the good life: Agents of change. J. T. Knoedler, R. E. Prasch ve D. P. Champlin (Ed.). *Thorstein Veblen and the revival of free market capitalism* içinde (ss. 202-227). Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar.
- Knoedler, J. ve Schneider, G. (2010). An institutionalist vision of a good economy. *Forum for Social Economics*, 39(3), 259-267.
- Krippner, G. R. (2011). *Capitalizing on crisis: The political origins of the rise of finance*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard University Press.
- Landreth, H. ve Colander, D. C. (2001). *History of economic thought* (4. Baskı). Boston Toronto: Houghton Mifflin Company.
- Leibenstein, H. (1950). Bandwagon, snob and Veblen effects in the theory of consumer's demand. *The Quarterly Journal of Economics*, 64(2), 183-207.
- Loader, C., Waddoups, J. ve Tilman, R. (1991). Thorstein Veblen, Werner Sombart and the periodization of history. *Journal of Economic Issues*, 25(2), 421-429.
- Nevins, A. ve Commager, H. S. (2011). *ABD tarihi*. H. İnalçık (Çev.). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- O'Hara, P. A. (1993). Veblen's analysis of business, industry and the limits of capital: An interpretation and sympathetic critique. *History of Economics Review*, 20:1, 95-119.
- O'Hara, P. A. (1999). Thorstein Veblen's theory of collective social wealth, instincts and property relations. *History of Economic Ideas*, 7(3), 153-179.
- Oğurlu, A. (2015). Tebessümle sabotaj: Waitrose ve sıradan insan. A. Öncü (Ed.). *Thorstein Veblen: Kullanım kılavuzu* içinde (ss. 287-314). B. Yıldırım, B. Özçorlu, E. Eren ve Ö. T. Polatel (Çev.). İstanbul: Habitus Kitap.
- Palley, T. I. (2013). *Financialization: The economics of finance capital domination*. New York: Palgrave Macmillan.
- Pareman, M. (2015). Thorstein Veblen: Bir Amerikan iktisat perspektifi. A. Öncü (Ed.). *Thorstein Veblen: Kullanım kılavuzu* içinde (ss. 27-54). B. Yıldırım, B. Özçorlu, E. Eren ve Ö. T. Polatel (Çev.). İstanbul: Habitus Kitap.
- Prasch, R. E. (2007). Thorstein Veblen on the origins and meaning of private property. J. T. Knoedler, R. E. Prasch ve D. P. Champlin (Ed.). *Thorstein Veblen and the revival of free market capitalism* içinde (ss. 17-30). Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar.
- Reinert, E. S. (2013). *Civilizing capitalism: "good" and "bad" greed from the enlightenment to Thorstein Veblen (1857-1929)*. MPRA Paper, University Library of Munich, Germany.

- Roll, E. (1992). *The history of economic thought* (5. Baskı). London, Boston: Faber and Faber.
- Rutherford, M. (2001). Institutional economics: Then and now. *Journal of Economic Perspectives*, 15(3), 173-194.
- Skidelsky, E. ve Skidelsky, R. (2012). *How much is enough? Money and the good life*. New York: Other Press.
- Skousen, M. (2016). *İktisadi düşünce tarihi: Modern iktisadın inşası* (7. Baskı). M. Toprak, M. Acar ve E. Erdem (Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Stone, J. ve Luo, X. (2016). Veblen in twenty-first century America: The renewal of a critique. *Athens Journal of Social Sciences*, 3(4), 281-298.
- Sweezy, P. M. (1958). Veblen's critique of the American economy. *The American Economic Review*, 48(2), 21-29.
- Temin, P. (2017). *The vanishing middle class: Prejudice and power in a dual economy*. Cambridge: The MIT Press.
- Trigg, A. B. (2001). Veblen, Bourdieu, and conspicuous consumption. *Journal of Economic Issues*, 35(1), 99-115.
- Ülgener, S. (2006). Gösteriş maksadıyla istihlak meselesi ve Türkiye'nin iktisadi gelişme ve kalkınmasındaki zararlı tesirleri. S. Ülgener (Ed.). *Makaleler içinde* (ss. 192-246). İstanbul: Derin Yayınevi.
- van der Zwan, N. (2014). Making sense of financialization. *Socio-Economic Review*, 12(1), 99-129.
- Veblen, T. B. (1923). *Absentee ownership: Business enterprise in recent times: The case of America*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Veblen, T. B. (1899[2011]). Mr. Cummings's strictures on the theory of the leisure class. C. Camic ve G. M. Hodgson (Ed.). *Essential Writings of Thorstein Veblen içinde* (ss. 271-279). USA and Canada: Routledge.
- Veblen, T. B. (1901[2011]). Industrial and pecuniary employments. C. Camic ve G. M. Hodgson (Ed.). *Essential writings of Thorstein Veblen içinde* (ss. 281-306). USA and Canada: Routledge.
- Veblen, T. B. (1899[2007]). *The theory of the leisure class*. New York: Oxford University Press Inc.
- Veblen, T. B. (1899[2016]). *Aylak sınıfın teorisi*. E. Kırmızıaltın ve H. Bilir (Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Veblen, T. B. (1904[2007]). *The theory of business enterprise*. Book Jungle.
- Veblen, T. B. (1921[2011]). Mühendisler ve fiyat sistemi. A. Öncü (Ed.). *Mühendisler ve fiyat sistemi içinde* (ss. 19-122). B. Özçorlu (Çev.). Ankara: Elektrik Mühendisleri Odası.
- Veblen, T. B. (2017). *Seçilmiş makaleler*. E. Kırmızıaltın (Der.). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Walker, D. A. (1993). Thorstein Veblen's economic system. J. C. Wood (Ed.). *Thorstein Veblen: Critical assessments içinde* (ss. 169-191). New York, London: Routledge.
- Waller, W. T. (2007). Veblen's missing theory of markets and exchange, or can you have an economic theory without a theory of market exchange? J. T. Knoedler, R. E. Prasch ve D. P. Champlin (Ed.). *Thorstein Veblen and the revival of free market capitalism içinde* (ss. 87-126). Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar.
- Waller, W. T. (2009). Thorstein Veblen. J. Peil ve I. Staveren (Ed.). *Handbook of economics and ethics*

- çinde (ss. 564-569). Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA: Edward Elgar.
- Waller, W. T. ve Rezende, F. (2015). Thorstein Veblen, ticari girişim ve finansal kriz. A. Öncü (Ed.). *Thorstein Veblen: Kullanım kılavuzu* içinde (ss. 81-130). B. Yıldırım, B. Özçorlu, E. Eren ve Ö. T. Polatel (Çev.). İstanbul: Habitus Kitap.
- Watkins, J. P. (2015). Economic waste and social provisioning: Veblen and Keynes on the wealth effect. *Journal of Economic Issues*, 49(2), 441-448.
- Watson, M., Glaze, S. ve Clarke, C. (2015). *Thorstein Veblen and modern society's pecuniary culture*. https://warwick.ac.uk/fac/soc/pais/research/researchcentres/ipe/underthegazeofgiants/thorstein_veblen_4.pdf adresinden erişilmiştir.
- Weisskopf, W. A. (1973). The image of man in economics. *Social research*, 40(3), 547-563.
- Zingler, E. K. (1974). Veblen vs. Commons: A comparative evaluation. *Kyklos*, 27(2), 322-344.